

Participacija učenika u srednjoj školi

PREPREKE I MOGUĆNOSTI

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Kontekst	9
3. Ciljevi istraživanja	12
5. Metodologija	13
6. Grafički prikaz odgovora učenika dobijenih kvantitativnom metodom	15
7. Glavni nalazi istraživanja	18
7.1. Učenici	19
7.2. Profesori građanskog vaspitanja i stručni saradnici	24
7.3. Direktori	30
7.4. Omladinska udruženja, neformalne grupe mladih aktivista i Kancelarije za mlade	33
8. Zaključci i preporuke	37

Apstrakt

Nedovoljno efikasan i zastareo obrazovni sistem doprineo je stvaranju demotivirajuće i nestimulirajuće klime u školama kada je reč o učeničkoj participaciji. Pored toga, nezainteresovanost i neaktivnost školskih aktera u podsticanju i promovisanju većeg učešća učenika u procesima donošenja odluka oko stvari koje ih se tiču, dodatno otežavaju razvoj demokratske kulture u školama. Svrha ove analize je istraživanje stanja participacije u školama i glavnih problema i prepreka u vezi sa ulogama i mehanizmima značajnim za njen razvoj, kroz razgovor sa relevantnim akterima, i u skladu sa tim formulisanje glavnih izazova i preporuka. Glavni nalazi istraživanja podeljeni su po ciljnim grupama (učenici, profesori građanskog vaspitanja, stručni saradnici, direktori, predstavnici omladinskih udruženja, neformalnih grupa za mlade i Kancelarija za mlade). U okviru svake ciljne grupe, analizirani su njihovi stavovi i mišljenja o učeničkoj participaciji, koju čine dve glavne oblasti: Akteri i uloge i mehanizmi. Akteri se odnose na profesore, direktore, stručne saradnike i predstavnike lokalnih omladinskih udruženja i grupa, dok se pod mehanizmima podrazumeva nastava građanskog vaspitanja, učenički parlamenti i pomenuta udruženja. Rezultati istraživanja ukazuju da školski akteri ne uviđaju i ne koriste potencijal mehanizama u razvoju učeničke participacije, usled čega oni ne funkcionišu dobro, najčešće samo pro forme. Učenički parlament, zakonom predviđena institucija u okviru škole, predstavlja mogućnost demokratskog udruživanja učenika u cilju zastupanja interesa svih učenika i njihovog uključivanja u rešavanje problema i procese donošenja odluka u školi. Ovo telo najčešće se formira jer je tako propisano, učenici se uglavnom ne prijavljuju dobrovoljno, pa profesori moraju da odaberu neke učenike. Deo učenika koji jeste motivisan i svestan, sa liderskim potencijalima, brzo se razočara kada vidi da njihovi predlozi ne budu odobreni od strane škole i prestaju da budu aktivni. Sastanci parlamenta se retko održavaju, uglavnom jednom u 3 meseca, nekada samo

jednom u toku polugodišta, uz učestalije izuzetke koji su statistički zanemarljivi. Podsticanje participacije i aktivizma kod učenika čini važan deo nastave građanskog vaspitanja. Međutim, profesorima nedostaju nastavni materijali, većina nije prošla kroz stručne obuke kako bi unapredili svoje kompetencije, koje su često nezadovoljavajuće, s obzirom na to da u Srbiji ne postoji sistem inicijalnog obrazovanja za profesore građanskog. Sa druge strane učenici uglavnom nisu motivisani jer se radi o izbornom programu koj samim tim vide kao manje važan, ne ocenjuje se numerički i ne ulazi u konačan uspeh. Na taj način šalje se poruka da građansko nije ravnopravno sa ostalim predmetima i samim tim nije dovoljno važno. Većina aktera je pasivna, a primeri dobre prakse odnose se na uspehe entuzijastičnih pojedinaca i pojedinačne inicijative. Nepostojanje procedura i kontinuirane prakse u podsticanju i razvijanju participacije u školama omogućava zanemarivanje ove oblasti. Glavne preporuke odnose se na unapređivanje mehanizama kroz saradnju svih relevantnih aktera, jačanje kapaciteta profesora, edukaciju učenika i zaposlenih u školi o mogućnostima i značaju participacije, sa akcentom na građanskom vaspitanju i učeničkim parlamentima, kao mehanizmima za razvoj participacije. Takođe, preporučuje se da škole i nadležne institucije preduzmu aktivnu ulogu u promovisanju participacije, kreiranju podsticajnog okruženja i obezbeđivanju uslova za veće učešće učenika. U tom smislu, participacija mladih bi trebalo da bude deo sistema i proceduralno regulisana na nivou škole, koja učenicima mora da obezbedi davanje predloga stručnim organima u vezi sa pravilima ponašanja, godišnjem planom rada, merama bezbednosti, školskom razvojnom planu, izboru udžbenika i drugim pitanjima od značaja.

1. Uvod

„Niko se ne rađa kao dobar građanin, niti se ma koja nacija rađa u demokratiji. I jedno i drugo su pre rezultat razvojnog procesa koji traje tokom čitavog života. Mladi ljudi bi trebalo da budu uključeni u taj proces od rođenja.”

-Kofi Anan

Participacija mladih je pojam koji označava učešće mladih u identifikovanju potreba, kreiranju i sprovođenju javnih politika, što samim tim uključuje i njihovo učestvovanje u procesima donošenja odluka u školi, na fakultetu, u oblasti zaštite, bezbednosti, zdravlja, kulture kao i u životu lokalne zajednice, jednom rečju u svim oblastima društvenog života koje utiču na njihov lični i profesionalni razvoj, od porodice do parlamenta. Mladi treba da budu ne samo konsultovani u vezi sa stvarima koje ih se tiču, već njihovo mišljenje, kao ravnopravnih učesnika u procesima donošenja odluka, mora biti uzeto u obzir

strane nadležnih institucija. Štaviše, participacija mladih podrazumeva da se mladi uključuju u sve društvene procese u skladu sa njihovim interesovanjima i razvojnim mogućnostima. Društvo treba da uključi mlade kroz zajedničku saradnju odraslih i mladih, bez obzira sa koje strane dolazi inicijativa. Participacija mladih je prepoznata kao univerzalno pravo, koje država treba da obezbedi i zaštiti, o čemu svedoče brojni međunarodni i domaći akti, a to se vidi i u normativnom i institucionalnom okviru omladinske politike u Srbiji.¹ Kako bi se razumeo razvoj participacije, neophodno je sagledati institucionalni okvir, odnosno akte koji uređuju ovu oblast na međunarodnom i nacionalnom nivou. Prema podacima Ministarstva omladine i sporta, taj okvir ovako izgleda:

1.419.328 mladih /**19,74% stanovništva**, Popis iz 2011.

Procene broja mladih iz 2017: 1.279.116, tj **18,22%**

Mladi u Srbiji po Zakonu o mladima imaju između 15 i 30 godina.

Pojednostavljen okvir omladinske politike na međunarodnom nivou

UN strategija za mlade

Oslanjajući se na ciljeve održivog razvoja, UN je 24. septembra 2018. godine doneo Strategiju za mlade (UN Youth Strategy), sa trajanjem do 2030. godine i sa ciljem da to bude krovni okvir kojim treba da se rukovodi UN kada se bavi pitanjima od značaja za mlade. Strategija je praćena i sporazumom o partnerstvu "Generation unlimited", koji je počeo sa svojim aktivnostima i u Srbiji pod koordinacijom UNICEF-a.

Agenda 2030 UN

Ovaj dokument je iniciran 2015. godine i predstavlja krovnu strategiju razvoja kojom UN planira da unapredi kvalitet života ljudi, ali na održiv način, uzimajući u obzir i ekološke ciljeve, sa projekcijom do 2030. godine. Agenda je zapravo plan akcije, s obzirom na to da ovaj dokument insistira na konkretnim merama i akcijama. Veliki deo sadržaja ove agende usmeren je na unapređenje položaja i participacije mladih i oslanjanje se na mlade u svojoj implementaciji.

¹ KOMS, Predlog praktične politike u oblasti participacije mladih, Beograd 2013, str. 7-8

UNESCO strategija za mlade

UNESCO strategija za mlade usvojena je na generalnoj skupštini UNESKO-a 2013. godine u originalnom nazivu "The UNESCO Operational Strategy on Youth (2014-2021)" iz kog se vidi da se radi o sedmogodišnjem planu sa projekcijom do 2021. godine. Strategija ima za cilj da, kako stoji u originalnom tekstu, "ensuring that young women and men are engaged in policies and programmes that affect them, and lead action to promote peace and sustainable development in their countries...", odnosno da obezbedi da mlade žene i muškarci budu uključeni u politike i programe koji utiču na njih, kao i da povedu akciju promocije mira i održivog razvoja u svojim zemljama. Dakle jasno naglašena participacija mladih na najvišem nivou, koju treba da obezbedi i Republika Srbija kao članica ugovornica UNESCO-a

EU strategija za mlade 2019-2027

Strategija se odnosi na period od 8 godine, od 2019. do 2027. godine. Cilj ove strategije je negovanje učešća mladih u demokratskom životu, kao i u društvenom i građanskom aktivizmu, te treba da obezbedi da mladi imaju uslove za učešće u društvu. S obzirom na to da se radi o EU strategiji, ona se jednako proteže i na Srbiju, kao članicu koja pristupa EU (jedno od pravila pregovora o pristupanju EU).

Agenda 2020 Saveta Evrope

Srednjoročna strategija za mlade doneta jednoglasno od strane Saveta Evrope 2008. godine. S obzirom na to da ova strategija uskoro ističe, sve je aktuelnija Youth sector strategy 2030, a oba dokumenta se baziraju na osnovnim vrednostima Saveta Evrope, kao što su demokratija, ljudska prava i vladavina prava, dakle svakako u najtešnjoj vezi sa pravom mladih na participaciju.

Izmenjena i dopunjena Evropska povelja o participaciji mladih u lokalnom i regionalnom životu Saveta Evrope

Ova povelja je doneta 1992. a revidirana 2002. godine od strane tela Saveta Evrope koje se naziva Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Saveta

Evrope i odnosi se na aktivno učešće mladih. Republika Srbija kao članica Saveta Evrope i potpisinica ovog sporazuma u obavezi je da primenjuje njene odredbe, koje u samom naslovu ukazuju na obavezu i značaj uključivanja mladih u demokratske procese donošenja odluka.

Pojednostavljen normativni i strateški okvir omladinske politike u Republici Srbiji

Zakon o mladima

Zakon o mladima, usvojen 2011. godine postavlja temelje omladinske politike u Srbiji, definiše principe, uloge i mehanizme omladinske politike koje dalje razrađuju podzakonske norme i strateški dokumenti. Njime prvi put država zauzima poziciju prema mladima kao strateškom resursu društva i priznaje svoju obavezu brige o tom delu populacije, sa svojim specifičnostima. Taj zakon donet je posle dugotrajnog procesa javnog zastupanja, značajnu ulogu u donošenju ovog zakona imao je civilni sektor, koji se izborio za taj zakon, kao i da mladi dobiju i svoje ministarstvo kako bi normativni okvir bio zaokružen i institucionalnim. Država je na taj način priznala svoju obavezu prema pravima mladih, i preuzela obavezu da mladima prizna poziciju javnog interesa i da zajedno sa drugim društvenim činiocima organizovano osmisli i koordinira brigu o mladima. Ovaj zakon je formalizovao brigu o mladima, umesto dotadašnje prakse da ta oblast bude sadržana kroz brojne druge zakone poput porodičnog zakona i sl. Zakon je posebno značajan za participativna prava mladih. U trenutku izrade ovog izveštaja, uveliko je u procesu pregovora oko sadržine izmena i dopuna jer je prošlo 8 godina od njegovog usvajanja.

Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine i prateći akcioni plan

Imajući u vidu vremenski neograničeno trajanje zakona i činjenicu da on uglavnom ne može previše detaljno da sadrži sve što je potrebno na dovoljno konkretizovan način, a kako bi država uspešno propisala mere kojima će brinuti o mladima i unapređivati položaj mladih u društvu, donosi se vremenski uokviren strateški dokument

u kome država zauzima pravac i definiše prioritete kojima će se baviti u periodu trajanja strategije.

U ovom slučaju to je period 2015-2025. godine, a u toku je trogodišnji akcioni plan sa trajanjem 2018-2020. godine, koji služi da dodatno konkretizuje Strategiju i predstavlja stepenicu konkretizacije od ideje do akcije.

Strategija i akcioni planovi, kao i zakon, imaju jasno ugrađeno pravo na participaciju mladih, no uprkos tome to pravo iz koje sledi obaveza države, da omogući mladima učešće u odlukama koje ih se tiču, nije realizovano na zadovoljavajućem nivou, ni u obrazovnom sistemu niti u lokalnoj zajednici. Ono ne sme biti prepušteno političkoj volji ili finansijskim izvorima, već mora da postoji standardizovan minimum uslova za učešće mladih koji mora biti obezbeđen, sa jednakom svešću javnosti o važnosti te oblasti.

Lokalni akcioni planovi za mlade

Briga o mladima, pa samim tim i participacija mladih, osim što je nacionalni interes, ustavnim normama je postavljena kao dualno pitanje od značaja i za lokalnu samoupravu, dakle podeljena je odgovornost o mladima između republičkih i lokalnih organa uprave. Princip decentralizacije vlasti, kao i pretpostavka da lokalne zajednice bolje poznaju svoje potrebe, a da niko ne poznaje bolje potrebe mladih od samih mladih, nalaže da se lokalne samouprave odrede prema brizi o mladima na organizovan način, dakle promišljeno, sa planom, predviđenim finansijskim sredstvima i u koordinaciji sa civilnim društvom i drugim sektorima koji su relevantni za život mladih. Otuda postoje lokalni planovi akcije za mlade, koje donose jedinice lokalne samouprave, a sam lokalni plan mora biti usklađen sa nacionalnim planom akcije za mlade, koji je deriviran iz Nacionalne strategije za mlade, a strategija počiva na uputstvima zakona. Dakle u pitanju je dvosmeran normativni odnos. Slično funkcionisanju lokalnih kancelarija za mlade, i lokalni akcioni planovi se razlikuju od opštine do opštine, često i u smislu da u nekim opštinama ne postoje, do toga da u najuspešnijim opštinama poput Novog Pazara, postoje i redovno se usvajaju novi.

Odluka o obrazovanju Fonda za mlade talente Republike Srbije

Na osnovu Zakona o Vladi, obrazovan je Fond za mlade talente 2008. godine, u cilju stvaranja mogućnosti za podršku u finansiranju školovanja i usavršavanja mladih talenata. On nije u vertikalnoj strukturi i, u užem smislu, nije deo omladinske politike, ali jeste relevantan, s obzirom na to da spada pod upravljanje Ministarstva omladine i sporta i doprinosi razvoju liderstva mladih, odnosno odražava se na nivo participacije mladih u društvu jer finansijski doprinosi razvoju njihovih kapaciteta.

Iz ugla civilnog sektora, akteri omladinske politike su Krovna organizacija mladih Srbije, Nacionalna asocijacija praktičara i praktičarki omladinskog rada i Nacionalna asocijacija kancelarija za mlade.

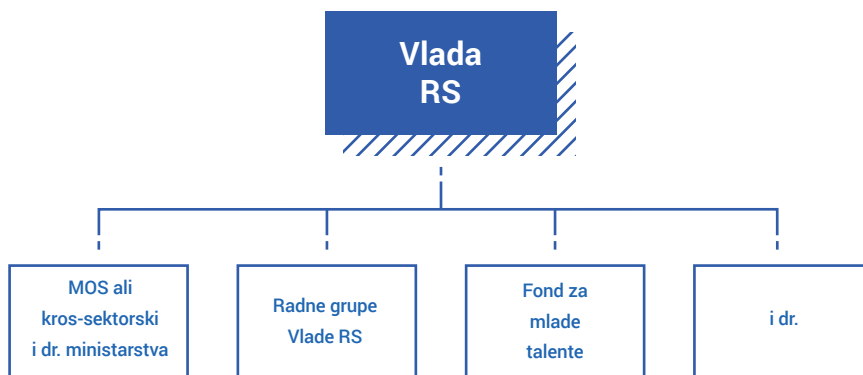
Participacija mladih je i važan činilac na putu Srbije ka EU, što pokazuje to što ona čini jednu od osam prioriteta oblasti Strategije za mlade Evropske Unije.²

Srbija je ozbiljnije počela da se bavi položajem mladih tek 2007. godine kada je osnovano Ministarstvo omladine i sporta (MOS), čiji je posao razvijanje i realizovanje omladinskih politika. Do njegovog osnivanja nije postojao institucionalni okvir za bavljenjem pitanjima i problemima mladih. Nakon toga usledilo je usvajanje strateških dokumenata sa ciljem unapređivanja položaja mladih, njihovih mogućnosti, uticaja u društvu i sveukupnog kvaliteta života. Usvajanje Nacionalne strategije za mlade 2008. godine i Akcionog plana za njeno sprovođenje za period do 2014. godine predstavljalo je prvi korak države ka uspostavljanju strateškog sistema razvoja omladinske politike. Konačno, 2011. godine usvojen je Zakon o mladima, kojim je predviđena obaveza države u obezbeđivanju sredstava za ispunjavanje ciljeva Strategije. Briga o mladima postala je institucionalna i zakonska obaveza.

Omladinska politika obuhvata i podrazumeva sve mere i aktivnosti državnih organa, ustanova, udruženja i drugih subjekata koje su usmerene na poboljšanje i unapređivanje položaja mladih.³

² MODS, *Participacija dece i mladih u Srbiji*, 2011, str 1

³ Službeni glasnik Republike Srbije broj 50/2011, Član 2. Zakona o mladima, Beograd, JP „Službeni glasnik“

U Nacionalnoj strategiji za mlade za period 2015-2020. godine Aktivizam i aktivno učešće mladih je prepoznato kao strateški cilj i jedna od ključnih oblasti koju treba unaprediti. Naglasak je stavljen na mehanizme, koji moraju efikasno da funkcionišu, budu proaktivni i omoguće participaciju mladih u procesima donošenja odluka i razvoju javnih politika. U Strategiji se kao partneri u ovom procesu navode Kancelarije za mlade, udruženja za mlade i omladinska udruženja, međutim njihovi kapaciteti su uglavnom slabo razvijeni i imaju nedovoljna finansijske sredstva, što doprinosi njihovom vrlo ograničenom uticaju i mogućnostima za rad.⁴ Volonterizam se takođe navodi kao oblast koju treba podsticati i podržati kako bi se kod mladih razvijao aktivizam.

Krovná organizacija mladih Srbije (KOMS) objavljuje na godišnjem nivou Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u RS. U izveštaju su sumirani rezultati istraživanja koji se odnose na položaj mladih, njihove stavove, navike i probleme, a koji su prikupljenji kroz različite metode i tehnike, poput fokus grupa, online upitnika i desk analize. U delu Mladi i aktivizam 39,7% mladih označilo je **mali uticaj na donošenje odluka** kao najveći problem mladih, što je ovaj odgovor svrstalo na peto mesto najvećih problema mladih prema mišljenju ispitanika.⁵

Uprkos tome što zakonski okvir postoji, mehanizmi u praksi nisu dovoljno razrađeni i ne funkcionišu dobro.⁶ Kancelarija za mlade u mnogim gradovima i opštinama su neaktivne ili rade vrlo ograničeno zbog nedovoljnih finansijskih sredstava, a slična je i situacija sa omladinskim

udruženjima, koja nemaju dovoljnu podršku institucija, na lokalnom i nacionalnom nivou.

U strateškim dokumentima za mlade participacija je prepoznata kao oblast koju je neophodno podsticati i razvijati. Međutim, mogućnosti i značaj obrazovanja u podsticanju, promovisanju i učenju o participaciji nije pomenuta u Nacionalnoj strategiji za mlade do 2020. godine. U tom smislu, nastavni predmet građansko vaspitanje predstavlja dobar okvir čiji se potencijal u obrazovanju mladih za buduće aktivne i odgovorne građane, edukovane o mehanizmima participacije i pripremljene za život u odgovornom i demokratskom društvu, zanemaruje i ne iskorišćava.

Obrazovanje i škola, kada se govori o mladima, njihovom položaju i pravima, zauzima važno mesto. Posebno srednja škola, koja bi trebalo da predstavlja uvod u samostalan život, u kome mladi ljudi mogu aktivno da doprinosi i učestvuju u društvu. Zbog toga je uloga profesora i škole izuzetno značajna, jer oni treba da ih pripreme za odgovorno učešće u državi zasnovanoj na demokratskim principima, u kojoj će se njihova prava poštovati, a ravnopravno učešće podsticati. Učenici bi na časovima, i generalno u okviru školskog života, trebalo da se podstiču da izražavaju svoje mišlje-

⁴ Nacionalna Strategija za mlade za period 2015. do 2025. godine https://www.mos.gov.rs/wp-content/uploads/download-manager-files/nacionalna_strategija_zamlade0101_cyr.pdf

⁵ KOMS, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u RS, Beograd 2019, str. 161

⁶ KOMS, Predlog praktične politike u oblasti participacije mladih, str. 15

nje, koje bi trebalo da se uvažava i uzima u obzir od strane nastavnika i drugih zaposlenih. Učenici bi trebalo da slobodno predlažu ideje i inicijative, da učestvuju u njihovoj pripremi i realizaciji, da imaju mogućnost izbora i odlučivanja oko stvari koje ih se tiču. Međutim, u praksi školski sistem ne funkcioniše tako i učenici uglavnom nemaju prostora, podrške i uticaja u životu škole, u kojoj najčešće vlada jednosmerna komunikacija gde odrasli određuju pravila ponašanja, zahtevaju disciplinu i poslušnost, a partnerski i saradnički odnos između učenika i profesora se retko uspostavlja. Profesori i nastavnici uglavnom ne izlaze iz svoje uloge predavača i nekoga ko samo sprovodi nastavni plan i program. U suštini, ustanova koja bi trebalo da podstiče i promovise učeničku participaciju i razvija njihova znanja i veštine u skladu sa tim, zapravo paradoksalno doprinosi njihovoj pasivizaciji i demotivaciji za aktivnim uključivanjem.⁷

⁷ Mirjana Pešić, Biljana Branković, Vesna Dejanović i drugi, *Participacija mladih pod lupom*, Beograd 1999, str. 114-117

2. Kontekst

Da bi se tema učeničke participacije dublje razumela potrebno je sagledati postojeće mehanizme koji bi trebalo da obezbede i podstiču učeničku autonomiju i njihovo ravnopravno participiranje u školskim aktivnostima.

Građansko vaspitanje

Ministarstvo prosvete je 2001. godine uvelo versku nastavu u osnovne i srednje škole u okviru aktuelnih obrazovnih reformi kao izborni predmet. To je praćeno uvođenjem građanskog vaspitanja kao alternative, što je rezultiralo percepcijom građanskog kao opozicije verskoj nastavi. Učenici su mogli da biraju koji će od ova dva predmeta pohađati. Biranje između ova dva predmeta ubrzo je postalo odluka koja je ukazala na postojeću podelu u društvu između moderne Srbije i konzervativne Srbije, koja je građansko vaspitanje videla kao nešto što se nameće i uvozi iz inostranstva. Školske 2003/2004. godine građansko vaspitanje je uvedeno kao izborni predmet u prvom i drugom razredu osnovne škole i prvom i drugom razredu srednje škole i kao fakultativni predmet u trećem razredu osnovne škole i trećem razredu srednje škole.

Tek 2005. godine status predmeta će biti promenjen i u sva tri ciklusa predmet je dobio status obavezni izborni. Takođe, implementacija ovog predmeta bila je praćena ozbiljnim problemima koji su narastali kako su prolazile godine, a slabila institucionalna podrška implementaciji građanskog vaspitanja. Pored toga, kvalitet primene odnosno realizacije nastave nije na zadovoljavajućem nivou jer nedostaje kvalifikovanih profesora, koji su prošli kroz odgovarajuće obuke i koji ispunjavaju minimum standarda kvaliteta. Sve to rezultiralo je nedostatkom informacija i nerazumevanjem roditelja i učenika o tome šta je sadržaj ovog predmeta i koja je funkcija tema. Za nastavu građanskog ne postoje udžbenici, a profesori i nastavnici osmišljavaju časove na osnovu zadatog programa. Ni za građansko, kao ni za veronauku, đaci ne dobijaju brojčane ocene, već se ocenjuju opisno.

Prema rezultatima istraživanja koje je sprovedeno 2018. godine o efektima nastave građanskog vaspitanja, profesori građanskog su u radu najviše podsticali pluralizam (77%) i slobodu mišljenja (78%), a najmanje direktnu participaciju učenika u nastavi (npr. kritičko mišljenje – 56%). Učenici su malo zainteresovani za politička zbivanja i društveni angažman. Većina njih ne koristi mehanizme predstavničkog sistema i ne učestvuje u humanitarnim aktivnostima (ukoliko nisu usmerene na krug najbližih ljudi). Uprkos tome, oni učenici koji su odgovorili da su dosta naučili na časovima imaju bolje postignuće na testu znanja, više su informisani o političkim zbivanjima u zemlji, češće koriste različite izvore informacija, više učestvuju u volonterskim aktivnostima i donošenju odluka u porodici i školi i veruju da će glasati.⁸ Ovi podaci ukazuju na postojanje veze između većeg nivoa znanja i demokratskih vrednosti kod dela učenika i efekata nastave građanskog vaspitanja.

Podsticanje participacije i aktivizma kod učenika čini važan deo nastave građanskog vaspitanja. Učenje o ulozi građana i građanki u ostvarivanju sopstvenih prava i odgovornosti, kao preduslovu za participaciju u procesima donošenja odluka, neizostavan je deo gradiva. Ključnu ulogu u ovom procesu imaju profesori, koji treba da podstiču i podržavaju učeničke inicijative, saradnje, aktivnosti i druge vidove organizovanja i uključivanja u život škole i lokalne zajednice. Problem je što profesori često nemaju dobre uslove za rad, nedostaju im nastavni materijali, imaju mali broj časova i potrebne su im stručne obuke kako bi unapredili svoje kompetencije, s obzirom na to da u Srbiji ne postoji sistem inicijalnog obrazovanja za nastavnike građanskog na fakultetima.

Sa druge strane učenici uglavnom nisu motivisani jer predmet nije obavezan, ne ocenjuje se numerički i ne ulazi u konačan uspeh, čime se

⁸ <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2019/04/GV-GLAVNI-NALAZI-1.pdf>

šalje poruka da građansko nije ravnopravno sa ostalim predmetima i samim tim nije dovoljno važno. Časove građanskog drže profesori drugih predmeta - sociologije, ustava i prava, psihologije, filozofije, pa čak i geografije, biologije, istorije, fizičkog vaspitanja, ukoliko su prošli odgovarajuće obuke, međutim jednom izmenom propisa izgubila se obaveza koja propisuje određene obuke da bi profesor ispunjavao uslove da drži nastavu građanskog vaspitanja i to je dodatno oborilo kvalitet nastave.

Učenički parlament

Učenički parlament je predstavničko telo svih učenika u okviru škole.⁹ To telo je zakonom zagarantovana institucija i predstavlja mogućnost demokratskog udruživanja učenika u cilju zastupanja njihovih interesa i njihovog uključivanja u rešavanje problema i procese donošenja odluka koji ih se tiču. Osnivanje i rad učeničkog parlamenta je izuzetno važno za razvoj demokratije u školi. U okviru njega učenici stiču znanja i veštine demokratskog ponašanja, što je posebno značajno za njihov dalji život u društvu koje na tom principu počiva. Kroz praksu u školi, učenički parlament ih priprema za društveno angažovanje i podstiče ih da budu aktivni građani, koji učestvuju u procesima donošenja odluka. Učenički parlament je mesto gde bi učenici trebalo da razvijaju međusobne odnose i grade saradnički odnos sa profesorima i drugim zaposlenima u školi, koji treba da podstiču i neguju učeničke inicijative i njihovo delovanje u okviru ove institucije.

U ovom istraživanju pošlo se od pretpostavke da su, od zaposlenih u školi, profesori građanskog vaspitanja i stručni saradnici najviše uključeni u rad učeničkog parlamenta i saradnju sa učenicima po tom pitanju. U prilog tome, prema istraživanju koje je sproveo CeSID 2006. godine, navodi se da upravo profesori građanskog u potpunosti razumeju ulogu i značaj učeničkog parlamenta i da je potrebno da svi profesori i drugi zaposleni u školi takođe uviđaju značaj i ulogu ovog tela.¹⁰

U *Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih* iz 2019. godine, u delu koji se bavi aktivizmom mladih, srednjoškolski uključeni u rad

učeničkog parlamenta naveli su kao problem nerazvijenu svest većine profesora koji pokazuju nerazumevanje prema učenicima zbog rada ove institucije, posebno što se tiče odsustva sa časova zbog aktivnosti parlamenta.¹¹

Što se tiče rada učeničkih parlamenata, praksa neretko pokazuje da parlamenti u školama nisu aktivni ili da ne funkcionišu dobro. Prema CeSID-ovom istraživanju, 95,3% ispitanih učenika reklo je da je obavешteno o postojanju učeničkog parlamenta u svojoj školi, ali kada se postavi pitanje šta ta institucija zapravo radi, procenat informisanih učenika drastično opada. Samo 50% učenika delimično zna čime se parlament bavi, a 25% ili ne zna ni da postoji ili znaju, ali ne znaju čime se bavi. Slika je još nepovoljnija kada se radi o procentu učenika koji učestvuju u radu parlamenta i on iznosi 9%. Kao najčešći razlog za neuključivanje u rad ovog tela, učenici na prvom mestu navode nedostatak interesovanja za takvu vrstu angažmana. Na drugom mestu je odgovor, koji je dala četvrtina ispitanika, i on glasi da nemaju vremena jer imaju druge obaveze izvan škole. Dakle taj deo učenika je aktivan ali nedovoljno motivisan i nezainteresovan, ali postoji mogućnost da se zainteresuju ukoliko im se ukaže na to da parlament može pozitivno da deluje u oblastima koje njih zanimaju. Takođe, učenički parlamenti najčešće su služili za organizovanje sportskih aktivnosti, proslava i humanitarnih akcija, a problem predstavlja i nedostatak budžetskih sredstava.¹² Neophodno je da svi relevantni akteri, od direktora, profesora, stručnih saradnika škola, omladinskih organizacija do lokalnih i državnih institucija razumeju značaj učeničkih parlamenata i preuzmu aktivnu ulogu u odnosu na to telo, poput promovisanja, pružanja finansijske podrške i ostvarivanja saradnje. Takođe, posebno je važno da se poveća svest i informisanost učenika o pravima i mogućnostima koje učenički parlament pruža.

⁹ Službeni glasnik RS, br. 72/09, 52/11, 55/13, Član 88. Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Beograd, JP „Službeni glasnik“

¹⁰ http://ucenickiparlament.weebly.com/uploads/9/2/4/7/9247538/razvoj_l_anga%C5%BEman_mladih_u_lokalnoj_zajednici.pdf

¹¹ KOMS, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u RS, Beograd 2019, str. 165

¹² Ibid

Omladinska udruženja i udruženja za mlade

Omladinska udruženja, kako formalne, tako i neformalne grupe, najznačajniji su zagovornici i borci za unapređenje položaja mladih i njihovo učestvovanje u procesima donošenja odluka na svim nivoima. Oni bi trebalo da podstiču, promovišu i razvijaju učenički aktivizam i volonterizam. U praksi, interesovanje mladih da se uključe u aktivnosti na školskom i lokalnom nivou kroz saradnju ili članstvom u omladinskim udruženjima nije veliko.

Članstvo u omladinskim udruženjima predstavlja priliku za mlade ljude da se uključe u rešavanje problema i iniciraju promene u zajednici. Mladi koji se odluče za ovakvu vrstu aktivizma imaju priliku da doprinesu izgradnji boljeg društva, uz razvijanje sopstvenih veština i znanja. Prema Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih iz 2018. godine, manje od 15% mladih odgovorilo je da učestvuju u društvu kroz rad u udruženju, a od toga najveći broj je u omladinskim organizacijama i organizacijama za mlade. Većina mladih ljudi u udruženjima smatra da se stanje u društvu može popraviti takvom vrstom angažovanja. U izveštaju KOMS-a, u okviru teme participacije mladih u civilnom sektoru, većina ispitanika složila se da svi mehanizmi učešća mladih predstavljaju u stvari ukras i služe da se ispoštuje forma, bez stvarne participacije.¹³

Mladi nemaju poverenja u institucije i mehanizme koji bi trebalo da obezbede njihovo učešće u društvu. Sa druge strane, nisu dovoljno informisani o civilnom sektoru i omladinskim udruženjima, kao i o mogućnostima za društvene promene kroz aktivizam.

¹³ KOMS, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u RS, Beograd 2018, str. 99

3. Ciljevi istraživanja

Pored izveštaja i dokumenata koji su navedeni u poglavlju Kontekst, polazna osnova ovog istraživanja bio je izveštaj *Konsultacije sa mladima "Uloga građanskog obrazovanja u kreiranju škole/društva po meri dece i mladih"* koje je realizovane 27.06.2019. godine od strane Zavoda za unapređenje vaspitanja i obrazovanja uz finansijsku podršku UNICEF Srbija, kao deo omladinske i prosvetne komponente regionalne platforme „Dijalog za budućnost“, koja se realizuje od strane kancelarija UNICEFa, UNESCOa i UNDPa. Izveštaj je pripremila Prof. dr Jelena Vranješević. U izveštaju se zaključuje da su mladi vrlo motivisani i zainteresovani za rad, kao i da su im oblasti oko kojih su bili konsultovani zanimljive. Pored ozbiljnog rada, mladi su pokazali da poštuju i uvažavaju tuđe mišljenje, uz argumentovano obrazlaganje sopstvenih stavova. Fokus istraživanja bila je nastava građanskog vaspitanja. Učenici su razgovarali o tome kako doživljavaju građansko vaspitanje i davali predloge o tome šta žele da uče na tim časovima, na koji način, kako oni doprinose promociji demokratske kulture u školi i društvu i slično.

Četiri glavna cilja ovog istraživanja, čiji su rezultati sumirani u ovoj analizi, su:

1. Razumevanje učeničke participacije u školi i van nje i ispitivanje veze sa učeničkim parlamentima, nastavom građanskog vaspitanja i drugim oblicima aktivizma u srednjim školama u Srbiji, kao što su učešće učenika u radu omladinskih organizacija, organizacija za mlade i neformalnih grupa za mlade. Namera je da se utvrdi iz kojih razloga se učenici uključuju i angažuju ili ne uključuju i ne angažuju u aktivnosti na nivou škole i lokalne zajednice, šta ih motiviše, a šta ih demotiviše i sprečava, i koji su to faktori koji utiču na takve odluke i ponašanje. U istraživanju su učestvovali učenici, profesori građanskog vaspitanja, stručni saradnici i direktori srednjih škola, kao i predstavnici lokalnih omladinskih udruženja, kako bi se problematika sagledala iz što više različitih i relevantnih perspektiva.

2. Ispitivanje i utvrđivanje načina na koji prethodno navedeni akteri razmišljaju o učeničkoj participaciji, njenom značaju, faktorima uticaja i mehanizmima kroz koje se ona ispoljava.

3. Prikupljanje primera dobrih praksi i uspešnih priča o učeničkoj participaciji, kako bi se istaklo da je moguće ostvariti dobre rezultate i doprineti stvaranju demokratske atmosfere u školi i društvu, u kome će se participacija mladih podsticati i ohrabrivati, ne samo od strane pojedinaца već na nivou sistema.

4. Formulisanje preporuka o unapređivanju postojećeg stanja u vezi sa svim segmentima koji se odnose na učeničku participaciju, sa fokusom na tome šta je neophodno promeniti kako bi mehanizmi kroz koje se odvija učenička participacija u srednjim školama u Srbiji bolje funkcionisali.

5. Metodologija

Tokom istraživanja korišćene su kvalitativna i kvantitativna metoda prikupljanja podataka. Istraživanje je sprovedeno u periodu od avgusta do oktobra 2019. godine. Teme koje su obrađene sa svim ciljnim grupama (učenici, profesori, stručni saradnici, direktori, predstavnici omladinskih udruženja i Kancelarija za mlade) bile su: Participacija, Mehanizmi, Uloge i Akteri. U metodološkom smislu, mehanizmi podrazumevaju nastavu građanskog vaspitanja, učeničke parlamente i omladinska udruženja i druge neformalne ili formalne grupe mladih. Cilj je bio analizirati mišljenja i stavova svih ciljnih grupa u vezi sa ulogom glavnih aktera školskog života kada je reč o participaciji, kao i funkcionisanjem pomenutih mehanizama i njihovom potencijalu u razvoju učeničke participacije. Na osnovu dobijenih rezultata, podaci su upoređeni i ukršteni, kako bi se dobila jasnija slika o trenutnom stanju participacije u srednjim školama i mogućnostima za saradnju svih aktera i unapređivanje postojećeg stanja. U okviru istraživanja korišćene su sledeće tehnike:

a) Desk analiza (analiza literature) sprovedena je pre početka istraživanja, radi dobijanja uvida u zakonski i institucionalni okvir u vezi sa položajem i pravima mladih kada je reč o participaciji. Analizirana su prethodna relevantna istraživanja koja su se bavila temom participacije mladih, nastavom građanskog vaspitanja, učeničkim parlamentima i omladinskim organizacijama.

b) Fokus grupe, kao odgovarajuća kvalitativna tehnika, održane su u 13 gradova širom Srbije (Sombor, Odžaci, Beograd, Vršac, Veliko Gradište, Paraćin, Kragujevac, Niš, Leskovac, Valjevo, Užice, Bajina Bašta, Novi Pazar.) u saradnji sa srednjim školama koje su članice mreže Unije srednjoškolaca Srbije. Učesnici fokus grupa bili su učenici i učenice 1-4. razreda srednjih škola koji pohađaju građansko vaspitanje i veronauku, od kojih je većina ili bar jedan deo aktivan u učeničkim parlamentima. U okviru fokus grupa ispitani su stavovi i mišljenja u vezi sa učeničkom participacijom i vezom sa

nastavom građanskog vaspitanja, učeničkim parlamentima, delovanjem omladinskih organizacija i neformalnih grupa u koje su uključeni mladi i uticajem nastavnika i ostalih zaposlenih. Pitanja za diskusiju bila su podeljena u 4 tematske celine: Participacija, Mehanizmi, Uloge i Akteri i Preporuke.

c) Strukturirani intervju vođen je sa profesorima građanskog vaspitanja, direktorima, stručnim saradnicima srednjih škola i predstavnicima škola i predstavnicima lokalnih omladinskih udruženja koje su učestvovala u istraživanju, kako bi se dobili što precizniji i jasniji odgovori. Kao i kod fokus grupa, pitanja su bila podeljena u 4 tematske celine: Participacija, Mehanizmi, Uloge i Akteri i Preporuke. S obzirom na to da su tokom istraživanja i ispitivanja ciljnih grupa korišćenje kvalitativne tehnike fokus grupa (učeničci) i intervju (ostali), analiza odnosno izražavanje rezultata u najvećem delu je, u skladu sa metodama, kvalitativno (deskriptivno). Kada je bilo moguće, kod pitanja gde se tražio potvrđan ili odričan odgovor, izražavanje podataka prikazano je kvantitativno odnosno procentualno u vidu grafikona ili tabela.

d) Statistički upitnici za učenike, kao kvantitativna istraživačka tehnika, koji su popunjavani neposredno pre fokus grupa. Upitnici su sadržali pitanja o tome koji predmet učenici pohađaju (građansko ili versko), koliko dugo, koji stepen stručne sprema su stekli njihovi roditelji i slično, kako bi se dobijeni rezultati sa fokus grupa ukrštali sa tim parametrima, na osnovu čega su izvođeni odgovorajući zaključci.

TABELA 1: Struktura uzorka – učenici

		Učestalost	%	
Pol	Ženski	249	64,5%	
	Muški	136	35,2%	
Tip škole koji pohađaju	Gimnazija	188	48,7%	
	Četvorogodišnja srednja tehnička ili stručna škola	138	35,8%	
	Trogodišnja srednja tehnička ili stručna škola	2	0,5%	
	Osnovna škola	57	14,8%	
Stepen obrazovanja roditelja	Otac	Završena osnovna škola	11	2,8%
		Završena srednja škola	183	47,4%
		Završena osnovna škola	143	37%
		Završena srednja škola	38	9,8%
	Majka	Završena osnovna škola	10	2,6%
		Završena srednja škola	162	42%
		Završena osnovna škola	151	39,1%
		Završena srednja škola	53	13,7%

TABELA 2: Struktura uzorka- profesori, direktori, stručni saradnici, predstavnici udruženja i KZM

Geografska pokrivenost	Pozicija	Broj ispitanika	Ukupan broj osoba opisanog profila iz metodologije istraživanja	Pol
Ukupno 13 opština	Profesori građanskog vaspitanja	16	79	Ženski - 77,22%
	Stručni saradnici	34		
	Koordinatori učeničkih parlamenata	6		
	Direktori	7		Muški - 22,78%
	Predstavnici omladinskih udruženja	12		
	Koordinatori Kancelarija za mlade	4		

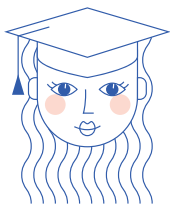
6. Grafički prikaz odgovora učenika dobijenih kvantitativnom metodom

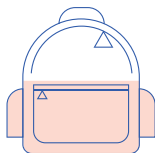
13 opština

U trinaest opština istraživanje je sprovedeno u okviru fokus grupa u kojima se našlo **64,5%** devojčica i **35,2%** dečaka. Među ispitanicima našlo se **48,7%** gimnazijalaca, **35,8%** učenika četvorogo-

dišnjih srednjih tehničkih ili stručnih škola, **14,8%** osnovaca i **0,5%** učenika trogodišnjih stručnih ili tehničkih škola.

Ženski -
64,5%

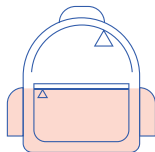
Gimnazija -
48,7%

Osnovna škola -
14,8%

Muški -
35,2%

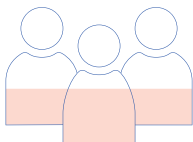
Četvorogodišnja srednja
tehnička ili stručna škola -
35,2%

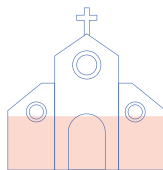
Trogodišnja srednja
tehnička ili stručna škola -
0,5%

U okviru trinaest opština, izborni program građanskog vaspitanja (**50%**) poveo je sa 1%

prednosti naspram verske nastave (**49%**).

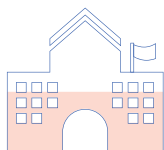
Građansko -
50%

Veronauka -
49%

62,4% ispitanika naglasilo je da je ostalo pri svom izboru iz 1.razreda osnovne škole, njih

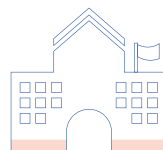
14,8% napravilo je promenu u 1.razredu srednje škole a njih 12,7% u 5. razredu osnovne škole.

Od 1. razreda osnovne škole - **62,4%**

Od 5. razreda osnovne škole - **12,7%**

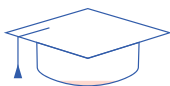

Od 1. razreda srednje škole - **14,8%**

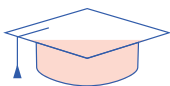
Među ispitanicima iz trinaest opština, kao najzastupljeniji stepen obrazovanja roditelja istakla se završena srednja škola (47,4% očeva i 42% majki) a zatim završena viša škola ili fakultet

(37% očeva i 39,1% majki). Sa postdiplomskim studijama našlo se 9,8% očeva i 13,7% majki, a sa osnovnom školom 2,8% očeva i 2,6% majki.

Otac:

Završena osnovna škola - **2,8%**

Završena srednja škola - **47,4%**

Završena viša škola ili fakultet - **37%**

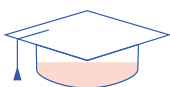

Postdiplomske studije - **9,8%**

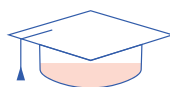
Majka:

Završena osnovna škola - **2,6%**

Završena srednja škola - **42%**

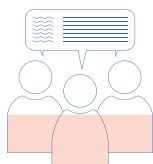
Završena viša škola ili fakultet - **39,1%**

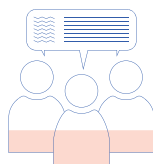
Postdiplomske studije - **13,7%**

Što se tiče aktivnosti u parlamentu, prevlast je dobio odgovor „ne učestvujem“sa 38,9% ali je odgovor „aktivno učestvujem“ skoro podjednako

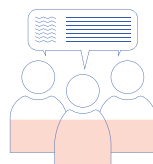
popularan sa 35,2%. Odgovor „ponekad se uključim u neku aktivnost“ odneo je 24,4%

Ne učestvujem - **38,9%**

Ponekad se uključim u neku aktivnost - **24,4%**

Aktivno učestvujem - **35,2%**

Pored svega, najveći broj ispitanika zadovoljan je radom svog parlamenta sa **46,1%**, dok je ne-

zadovoljnih **15,3%**. **37%** ispitanika delimično je zadovoljno radom svog parlamenta.

Nisam zadovoljan/na - **15,3%**

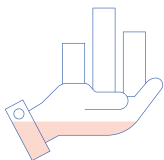
Delimično sam zadovoljan/na - **37%**

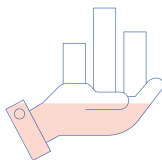
Zadovoljan/na sam - **46,1%**

Učešće u akcijama grada/opštine na zavidnom je nivou jer je **42,2%** ispitanika istaklo da je učestvovalo u nekoj i da bi to učinili opet,

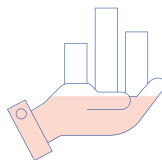
njih **38,1%** nije učestvovalo ali motivisano je da učestvuje a oni koji nisu učestvovali ali i ne planiraju zauzeli su **18,4%** odgovora.

Nisam i ne planiram - **15,3%**

Nisam, ali bih želeo/la - **37%**

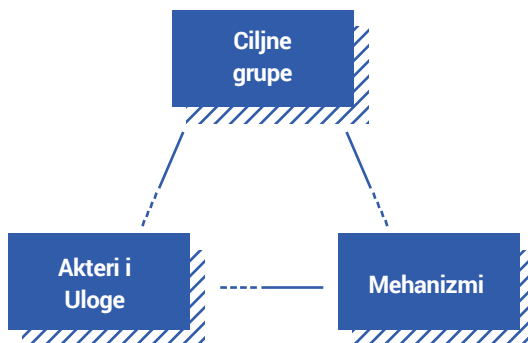
Jesam i želeo/la bih opet - **46,1%**

7. Glavni nalazi istraživanja

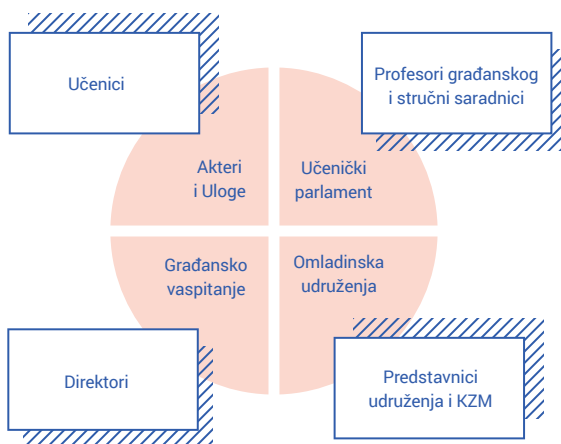
Rezultati istraživanja grupisani su po ciljnim grupama, koje čine zasebna poglavlja. U okviru svake ciljne grupe, odnosno poglavlja, opisana su i analizirana mišljenja ispitanika o temama istraživanja, koje su izražene kao podnaslovi u okviru poglavlja. To su Akteri i Uloge i Mehanizmi. Pod akterima podrazumevaju se profesori građanskog vaspitanja, stručni saradnici,

direktori i predstavnici omladinskih udruženja i Kancelarija za mlade i njihova uloga kada je reč o podsticanju učeničke participacije, dok se mehanizmi odnose na nastavu građanskog vaspitanja, učeničke parlamente, omladinska udruženja i neformalne i formalne grupe za mlade, kao potencijalne okvire za razvoj participacije.

Prikaz strukture glavnih nalaza istraživanja

Prikaz poglavlja i tema u okviru njih

7.1 Učenici

Akteri i Uloge

U razgovoru sa učenicima o tome da li se uključuju u nastavu i da li ih profesori podstiču i motivišu da budu aktivni na času, **većina se složila da to zavisi od profesora do profesora, ali i od načina njihovog pristupa nastavi i metoda koje koriste.** Ukoliko se profesor trudi da određenu nastavnu temu predstavi na zanimljiv način, koristeći interaktivan pristup poput diskusije i postavljanja pitanja, učenici kažu da su šanse da ih tema zainteresuje i da se uključe mnogo veće. **Jedan od mogućih načina koji bi uticao na povećanje zainteresovanosti i uključenosti učenika na času, je anketa o njihovim stilovima i preferencijama učenja, na osnovu koje bi profesor promenio ili prilagodio svoj pristup realizaciji nastave.** Učenici navode da ih podstiče i motiviše kada im profesor objasni zašto je nešto relevantno za njih lično, kao i kada im objasni neke pojmove za koje često podrazumevaju da učenici znaju. Učenici su se složili da je njihova odgovornost da se jave i pitaju ako im nešto nije jasno, ali jedan deo njih ističe da se ponekad ne osećaju slobodno da to urade, pa je tako savet za profesore da posebno obrate pažnju da stvore sigurno okruženje za rad i da podstiču i uključuju i nesigurnije učenike. Mnogi su rekli da ih motiviše da se uključuju ako znaju da „nema odgovaranja za ocenu“, ako je dobro prepoznata tema koja ih zanima i ako osećaju potrebu da iznesu svoje mišljenje. Manji deo učenika je izjavio da interveniše ako uoče da profesor nije u pravu oko nečeg, bez straha da će to narušiti odnose, dok veći deo kaže da neizražava neslaganje i neskreće pažnju profesorima na greške.

Na pitanja zašto im je važno pravo da učestvuju u donošenju odluka u školi, šta ih motiviše da se uključe, a šta demotiviše i sprečava i da li mogu da navedu neke konkretne primere da je nešto u školi poboljšano zahvaljujući učeničkoj inicijativi, većina učenika bila je ujednačena u mišljenju da im je važno da učestvuju jer žele da budu uvaženi i da se pitaju oko stvari koje direktno utiču na njih. **„Želim da se osećam ravnopravno u odnosu na njih (profesore)“**, bio je stav učenika gimnazije iz Bajnine Bašte, oko koga se većina složila. Najčešći odgovori iz ove

grupe pitanja su se uglavnom odnosili na stvari koje bi trebalo da se podrazumevaju, nešto što su osnovne komunikacijskih pravila i veština. Odgovori koji su se stoga više puta ponavljali su bili **„Želim da kažemo šta mislimo i neko da nas čuje“**. Učenici kažu da ako se potencira da je škola zajednica onda žele da osećaju to zajedništvo kroz ravnopravan tretman. Oni su svesni da jesu članovi te zajednice i često žele da iskažu svoje mišljenje ali se uglavnom osećaju „izostavljeno“ i vremenom i postanu pasivni i nezainteresovani.

Opšti utisak učenika je da se oni malo šta pitaju u školi. Primeri da je nešto poboljšano inicijativom učenika postoje (Novi Pazar, Užice) i odnose se na renoviranje nekih delova škole u smislu nekih detalja, poput uramljivanja panoa, sređivanja prostorija, dodavanja tehničke opreme i slično, ali ništa posebno značajno što škole inače ne bi trebalo da rade. Navođene su i humanitarne akcije, kao primeri inicijativa učenika koje poboljšavaju socijalnu koheziju u školi, kao i neki kulturni sadržaji koje kreiraju učenici i profesori poput predstava i izložba.

„AKO JE ŠKOLA ZAJEDNICA I AKO SAM JA ČLAN TE ZAJEDNICE, AKO JE TO NEŠTO ŠTO SE MENE TIČE, ONDA MENI TREBA DA ODGOVARA. ŽELIM DA ISKAŽEM SVOJE MIŠLJENJE I SVOJ STAV I ŽELIM DA SE TO UVAŽI. NE BIH IZNOSILA MIŠLJENJE ZA NEŠTO ŠTO JE MENI POTPUNO NEBITNO“.

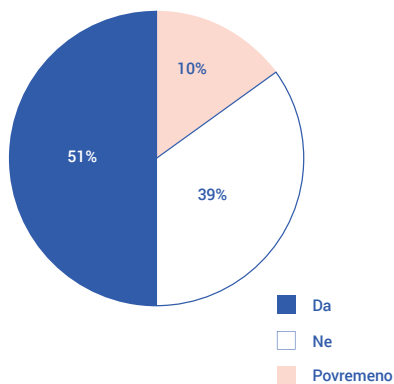
-UČENICA V BEOGRADSKJE GIMNAZIJE

O tome da li imaju mogućnost da predlažu inicijative/ideje i da učestvuju u njihovoj realizaciji, kakav je pristup profesora i da li ih pitaju za mišljenje, dominantna percepcija učenika je da pokretanje neke akcije iziskuje aktivaciju velikog broja ljudi i da ne može sve da se svede na par pojedinaca i da je stoga vrlo teško sprovesti neku učeničku akciju. Jedan deo učenika se složio da od nastavnog plana i programa i nema previše vremena za van-nastavne aktivnosti. Primetno je da među učenicima završne godine srednje škole vlada veća nezainteresovanost za aktivizam u poređenju sa učenicima

nižih razreda, jer su svi okrenuti nekim „višim“ ciljevima poput fakulteta, prijemnih itd. Kada je reč o podršci i saradnji sa profesorima, većina učenika je pokazala razumevanje i složila se da je teško tražiti od profesora nešto što je van njihovog nastavnog plana, pogotovo zbog toga što su oni preopterećeni, a „verovatno i ne dobijaju dovoljno sredstava za to što rade“. Najtipičniji i najbrojniji odgovori kada je u pitanju realizacija i inicijativa svodili su se na „**Imamo mogućnost, organizovali smo humanitarnu žurku od koje je novac išao osobama koje su u malo lošijem materijalnom stanju**“.

„UVEK PITAJU POJEDINCE ILI ODREĐENU GRUPU UČENIKA, NIKAD NE PITAJU SVE“. U JEDNOM MESTU GDE JE OBAVLJENA FOKUS GRUPA, POSTOJI PERCEPCIJA „OVDE SU ODBOJKAŠI GLAVNI, ONI SE PITAJU ZA SVE“.

Da li pokušavate da kažete svoje mišljenje o nečemu što je vama važno ili da predložite neko rešenje čak iako niste pitani?

Kao osobu koju bi pre svega pitali da podrži njihovu inicijativu višeglasno su naglasili da je to direktor škole. Na drugom mestu kažu da bi to bio omiljeni profesor, zatim razredni na trećem mestu i na poslednjem mestu predsednik odeljenske zajednice ili drugi uticajni vršnjak. Približno polovina učenika, kao jedan od većih pro-

blema navodi da, i u slučajevima kada se pitaju za mišljenje, radi se o tome da se pitaju samo određeni učenici i da nije anketirana cela škola.

Stav mnogih učenika je da profesori uglavnom predlažu neke ideje koje učenicima nisu interesantne, ne uzimajući preterano u obzir njihove potrebe.

„700 ĐAKA NA 20 PROFESORA, KADA BISMO MI ZAJEDNO HTELI NEŠTO DA URADIMO MOGLI BISMO, JER SMO U VEĆINI“.
-UČENIK JEDNE NIŠKE GIMNAZIJE

Na pitanje da li postoji konkretna sfera školskog života za koju smatraju da bi trebalo da imaju veći uticaj, odgovori koji su se najčešće ponavljali su, na prvom mestu, **kriterijum ocenjivanja, zatim raspored časova i na kraju odlazak na ekskurziju**.

Jedno od pitanja učenicima odnosilo se na to šta mogu da urade kada nisu saglasni sa odlukama u školi koje se njih tiču, kome i na koji način mogu da podnesu žalbu. Ono što je bilo upečatljivo kod ovog pitanja je da su učenici uglavnom morali da razmisle o odgovorima duže u odnosu na prosečno vreme koje im je bilo potrebno kod većine prethodnih i narednih pitanja. Jasno je da im mehanizmi i procedure kada se radi o tome nisu poznati. **„Naš udeo je mali kada se slažemo sa nečim, a kada se ne slažemo onda je još manji.“** Veći broj učenika odgovorio je da će tražiti razgovor sa razrednim starešinom ili profesorom u koga ima poverenja, dok manji deo kaže da uglavnom prećuti. **Učenici bi trebalo da poznaju svoja prava i načine njihovog ostvarivanja.** Međutim, različiti odgovori i zbunjenost ovim pitanjem odaju utisak da se o toj temi ne priča često. Za dobijanje jasne i šire slike koliko zaista srednjoškolci poznaju svoja prava, kome se obraćaju za pomoć, znaju li koji akti štite ta prava i gde mogu da ih pronađu, problem predstavlja nepostojanje istraživanja o toj temi. Osnajivanje i edukacija učenika po tom pitanju i razumevanje na koje probleme oni nailaze prilikom razaznavanja i ostvarivanja svojih prava ključni su za njihovo puno formiranje. Takva edukacija, ili njen nedostatak ima dugoročne posledice na stvaranje temelja i strukture društva u kojem će u budućnosti mladi ljudi živeti. Učenici koji pozna-

ju i praktikuju svoja prava i obaveze odrastanjem teže da budu deo građanskog društva zasnovanog na pravu i demokratiji. Takvo društvo čuvar je svih prava, a mladi ljudi su njegovi nosioci. **Zbog svega pomenutog, nezaobilazno je da, kada se govori o participaciji, dečjim pravima i njihovoj zaštiti, u fokusu budu mladi i podizanje njihove svesti o značaju njihovih prava i njihove pravne pismenosti.** Da učenici prepoznaju značaj svoje uloge kada je reč o njihovom većem učešću u procesima donošenja odluka, potvrđuje činjenica da se većina složila sa tvrdnjom jednog učenika da je preveliki akcenat na profesorima, a da su zapravo sami učenici glavni uzrok zbog koga je nivo participacije nizak. Na kraju su se ipak složili da je neophodno i da profesori budu zainteresovaniji.

„RETKO KADA NEKI PROFESOR IMA RAZUMEVANJA DA NAS PUSTI SA NEKOG ČASA ZBOG SEKCIJE, A POPODNE OPET NE ODGOVARA UČENICIMA IZ OKOLNIH MESTA, TO JE PROBLEM“.

-UČENICA GIMNAZIJE IZ ODŽAKA

U razgovoru o vannastavnim aktivnostima i o tome koliko su učenici zainteresovani za njih, pokazalo se da se učenici iz manjih gradova susreću sa dodatnim organizacionim i transportnim poteškoćama. S obzirom na to da su takve aktivnosti, poput sekcija, pokušavali da organizuju nakon završetka časova, nastao je problem prevoza učenika koji žive u okolnim mestima i koji moraju da putuju, imaju retke autobuske polaske i ne mogu da ostaju u školi duže. Uprkos tome što bi sami učenici verovatno mogli da pronađu rešenje, poput dogovora sa nekim od roditelja koji bi mogao da preveze učenike do njihovih kuća, škola bi trebalo da ponudi rešenje u cilju razvijanja vanastavnih aktivnosti.

Mehanizmi

U razgovoru sa učenicima o tome zbog čega su izabrali građansko vaspitanje odnosno versku nastavu i da li je neko uticao na njihov izbor, odgovori su se uglavnom ponavljali. **Većina učenika koja pohađa versku nastavu navodila je manji broj časova, odnosno često „gubljenje“ časova kao primarni razlog izbora.**

„KADA NAM SE NE RADI, ON NAS PUSTI, UVEK NAM DOZVOLI DA SE NA ČASU SPREMAMO ZA NEKI KONTORLNI ILI ODGOVARANJE“.

-UČENIK JEDNE SREDNJE ŠKOLE IZ UŽICA

Na drugom mestu po broju ponavljanja bio je odgovor da su versku nastavu odabrali jer znaju ili su čuli da je profesor dobar i zanimljiv. **„Profesorka građanskog je dosadna i stroga, zato sam otišla na veronauku“**, bili su neki od odgovora. Kada je reč o odgovorima učenika koji idu na građansko, kao najčešći razlog navodili su zanimljive teme koje se na tom predmetu uče. Na drugom mestu, isticali su da je presudilo to što je profesor dobar, ima razumevanja i gaji drugarske i otvorene odnose sa učenicima. Takođe, odgovor koji se više puta ponavljao u obe grupe, bio je da je to bio njihov izbor u osnovnoj školi ili od prvog razreda srednje i da jednostavno nisu razmišljali o tome da predmet promene. Na osnovu odgovora, **jasno je da veliki broj učenika bira predmet u odnosu na fleksibilnost i zahtevnost profesora.** Uprkos tome što je velika većina učenika na pitanje da li teme koje se uče u okviru građanskog vaspitanja smatraju važnim i korisnim dala potvrđan odgovor, to nije bio presudan faktor u njihovom izboru. **Postojeća praksa u kojoj učenici moraju da izaberu između građanskog vaspitanja i verske nastave stvara suprotstavljenost i šalje poruku da ukoliko ste građanin, ne možete biti vernik i obrnuto.** Teme građanskog obrazovanja moraju biti dostupne svim učenicima na osnovnom i srednjem nivou. Učenje o ljudskim pravima, toleranciji, nenasilnom rešavanju sukoba, participaciji, aktivizmu i sličnim temama ne bi trebalo da bude nešto što može da se zaobiđe kada je reč o obrazovanju mladih ljudi, čiji se stavovi, navike i vrednosti u tom periodu formiraju.

Na pitanje da li u okviru nastave građanskog vaspitanja uče o značaju aktivizma i participacije, da li im je to korisno i da li ih to podstiče ili motiviše na bilo koji način, većina odgovora na ovu grupu pitanja bila je negativna, a za diskusiju o tome nisu bili preterano zainteresovani. Na pitanje ko im predaje nastavu građanskog vaspitanja, odgovori su bili različiti, na prvom mestu stručni saradnici, a zatim profesori drugih pred-

meta, u nekim slučajevima fizike, hemije i drugih predmeta koji ni na koji način nisu povezani ili srodni sa nastavom građanskog vaspitanja.

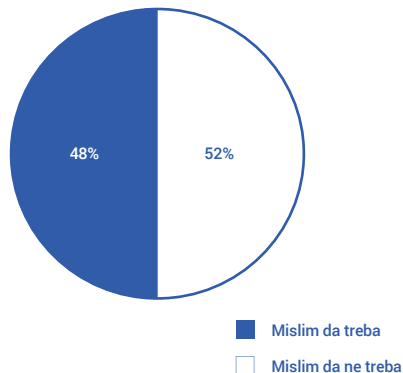
„PROFESOR MUZIČKOG JE DOBIO DA PREDAJE GRAĐANSKO I ON ONDA NEMA MNOGO ŠTA DA PRIČA”.

-UČENICA JEDNE BEOGRADSKJE GIMNAZIJE

To ne bi predstavljalo toliko veliki problem ukoliko su ti profesori prošli kroz određene obuke i treninge i zadovoljili minimalni stepen kvaliteta kada je reč o kompetencijama koje su potrebne kako bi se uspešno realizovala nastava ovog predmeta. Međutim u praksi to najčešće nije slučaj i veliki broj nekompetentnih profesora drži nastavu građanskog vaspitanja. To je osnovni problem kada je u pitanju kvalitet nastave zbog koga nastaju propusti u gradivu, koje se ne obrađuje na adekvatan način. Na pitanje da li smatraju da bi građansko vaspitanje trebalo da bude obavezan predmet, mišljenja su podeljena. Okvirno polovina učenika smatra da imaju već dovoljno predmeta i gradiva i da to nije potrebno, dok druga polovina smatra da bi to bilo dobro rešenje iz različitih razloga, uglavnom prevlađuje to da bi bilo korisno, jer bi na taj način dobijali dobre ocene na „lakim” predmetima. **Broj učenika koji smatra da građansko vaspitanje treba da bude obavezan jer je važno da mladi ljudi uče o temama koje se izučavaju u okviru njega je, nažalost, izuzetno nizak.**

U obrazovnom sistemu nastava građanskog vaspitanja predstavlja potencijalni mehanizam za razvoj učešća mladih u školskom i društvenom životu, kroz kontinuirano obrazovanje o značaju građanske participacije i aktivizma. **Upokos tome što mnoge organizacije civilnog društva i deo akademske javnosti smatra da bi trebalo razmotriti uvođenje nekog modela u kome će teme građanskog vaspitanja biti deo obaveznog nastavnog programa, i što je to praska u većini evropskih zemalja, čini se da institucije u Srbiji još uvek nisu prepoznale u dovoljnoj meri važnost građanskog obrazovanja u školama.**

Da li građansko vaspitanje treba da bude obavezan program?

U razgovoru o učeničkom parlamentu o tome da li učestvuju u njegovom radu, da li su zadovoljni kako funkcioniše i da li imaju podršku profesora i drugih zaposlenih kada je reč o predlozima i inicijativama parlamenta, učenici su u uglavnom negativno odgovarali. Odgovori su se na svim fokus grupama, na sličan način, приметно razlikovali kod onih učenika koji su aktivni u radu parlamenta i onih koji nisu. Deo učenika koji nije aktivan u radu parlamenta uglavnom je izrazio zadovoljstvo njegovim radom, dok je deo koji aktivno učestvuje u njegovom radu većim delom kritikovao rad tog tela. **„Uporedite učenički parlament i nastavničko veće. Ono što oni kažu i šta mi kažemo su potpuno dva različita nivoa. Parlament nema nikakav uticaj”**, istakao je učenik, predstavnik parlamenta u svojoj školi. Učenici su se složili da se funkcija parlamenta obesmišljava ukoliko postoji dobar predlog koji podrže svi učenici, ali se nikada ne realizuje zbog toga što ga direktor odbije. Navode da uvek postoji neko „dobro” objašnjenje zbog čega škola nije trenutno u mogućnosti da određen predlog podrži. Učenici, aktivni u parlamentu, ističu da je najbolje da, pre nego što bilo kakav veći predlog predstave direktoru, dobiju podršku za to od nekog profesora. Smatraju da to povećava šanse da se predlog odobri. **„I kad ima inicijative bez podrške profesora ništa”**, bila je tvrdnja sa kojom se većina učenika jedne fokus grupe složila.

„JEDNOM MESEČNO SE SASTAJEMO, TU AKTIVNOG RADA U 45 MINUTA NE POSTOJI. SVI SU PREEPTEREČENI PREDMETIMA U ŠKOLI, ZATO NE SHVATAJU OZBILJNO UČESTOVANJE U RADU PARLAMENTA“.

-UČENIK GIMNAZIJE IZ UŽICA

Pored nedostatka podrške zaposlenih, kao značajan problem ističu neredovna zasedanja i česta odsustva predstavnika odeljenja, pa se retko dešava da predstavnici svih odeljenja budu pristuni. Učenici kažu da ukoliko većina predstavnika nije prisutna na sastancima, ne čuju se sva mišljenja i ideje tako propadnu. Da bi se odluka donela, mora postojati većinsko slaganje. Zbog toga se sa radom odugovlači i često konkretnih rezultata ne bude. *„Na parlament ljudi ne dolaze, kako se koja sednica održi, smenjuju se osobe koje se pojave i onda neka ideja propadne jer nikad ne uspemo da čujemo sva mišljenja, nego samo pojedina. Ako se nešto odluči bez njih, onda se žale“*, kaže jedna učenica, predsednica parlamenta jedne srednje škole u Kragujevcu.

Pravilo je da u okviru učeničkog parlamenta svako odeljenje delegira po dva predstavnika. Međutim, ne postoje kriterijumi kada je reč o izboru predstavnika, pa se tako često dešava da se prijave učenici kojima je cilj da odsustvuju sa nastave, a čest je slučaj da se niko iz odeljenja ne prijavi pa profesor odredi neke učenike po svom nahođenju. *„Predstavnici odeljenja nisu najadekvatniji, izabrani su po sistemu ko hoće“*, mišljenje je učenice srednje škole iz Vršca, sa kojim su se učenici koji učestvuju u radu parlamenta složili. **Na pitanje da li misle da je veći problem nedostatak podrške škole ili loša organizacija samih učenika i odabir predstavnika, većina se složila da je ipak njihova loša organizacija, nezainteresovnost i nedovoljan trud ono što najviše utiče na loš rad parlamenta.**

U razgovoru o temi učeničkih parlamenta, istakli su se i pozitivni primeri i zadovoljstvo jednog dela učenika. **U gimnaziji u Nišu učenički parlament organizuje Festival nauke, u čiju ogranizaciju**

su uključeni mnogi učenici iz škole, a Festival okuplja veliki broj učesnika svake godine. Predstavnica učeničkog parlamenta iz gimnazije u Beogradu ističe da pre svega uspeh zavisi od učeničke inicijative i navodi primer svoje škole: *„Ove godine smo napravili promene, osnovali smo u parlamentu PR i marketing tim koji će raditi stranicu parlamenta, pratiće događaje u gradu, moći će da prisustvuju svuda jer ćemo koristiti saradnju i sa kulturnim centrom, bibliotekom, centrom za socijalni rad itd“*. Zaključak je da su mogućnosti velike, ukoliko su predstavnici parlamenta edukovani i motivisani, podržani i podsticani od strane škole, a ostali učenici zainteresovani i uključeni na druge načine, u zavisnosti od aktivnosti.

„AKO MI MEĐUSOBNO NE MOŽEMO DA SE DOGOVORIMO, KAKO ĆEMO AKO NAS IMA VIŠE“.

-UČENIK VALJEVSKE GIMNAZIJE

Na pitanje da li misle da je potrebna neka organizacija koja će zastupati interese učenika na lokalnom i republičkom nivou, s obzirom na to da parlament kao institucija koja zastupa interese učenika, deluje samo na nivou škole, i da li znaju neku organizaciju koja se bavi i zastupa interese srednjoškolaca, većina učenika je odgovorila negativno i sa nepoverenjem. Nakon kraće diskusije, većina učenika se složila da stvaranje jedne takve organizacije ne bi bilo loša ideja, ali misle da bi se teško realizovala jer bi iziskivalo saradnju svih škola i pitanje je koliko bi uspešno funkcionisalo i kada bi se osnovalo.

U razgovoru o tome da li su uključeni u rad neke omladinske formalne ili neformalne grupe, čime su zadovoljni u radu tih organizacija i grupa, šta bi bili primeri uspešnih akcija koje su se realizovale i šta im u toj ulozi nedostaje da bi bili uspešniji i ostvarili više ili bolje rezultate, odgovori učenika su bili različiti, ali veći deo nije imao iskustva u radu u ovakvim organizacijama. Kao razlog tome, na prvom mestu navode da ne znaju za takve grupe, a ako su za neke čuli, znaju da nisu naročito uspešne i da imaju razne probleme, poput unutrašnjih sukoba, uticaja i finansijske održivosti, pa ih to ne privlači da se uključe u njihove aktivnosti.

Deo učenika koji je imao iskustva kada je reč o neformalnom organizovanju ili učešću u formalnim omladinskim udruženjima kaže da su najveći problemi neredovnost u aktivnostima odnosno radu, nedostatak sredstava i nedovoljna podrške opštine. *„Imali smo prošle godine inicijativu od samog grada i opštine Valjevo da se osnuje jedna vrsta đачkog parlamenta u okviru lokałne zajednice, međutim sredstva koja su namenjena za to nisu bila dovoljna, i ljudi iz opštine nisu bili zainteresovani toliko da rade na aktivizmu. Mi mladi smo imali inicijativu i skupili smo se, želeli smo da uradimo mnogo stvari ali nismo imali dovoljnu podršku „odozgo“ jer sam grad ne želi puno da ulaže u to. Hteli smo da se povežemo sa centrima gde postoje aktivne grupe mladih, koji se okupljaju u jednom gradu ali to nije zaživelo. Zamisao je bila da se osnuje jedan prostor gde će članovi parlamenta imati uvid šta se događaja u gradu, sami da organizuju razne vrste događaja gde smo imali ideju da sprovedemo Dane svetske kulture, da se dovedu govornici, prave koncerti. Takođe da se povežemo sa drugim omladinskim organizacijama, da pravimo razmene, da idemo u druge gradove i države. Samo za to treba puno prostora, novca i ljudi koji su zainteresovani“.*

Kao jedan od problema koji je zajednički za manja mesta navode kontinuiran odlazak mladih ljudi po završetku srednje škole zbog upisa na fakultete. Nije retka pojava da mladi, koji su tokom srednje škole bili aktivni i istakli se kao lideri u školi ili lokalnoj zajednici, nakon završetka školovanja odlaze, a da njihovo mesto nema da zauzme neko ko bi istim intezitetom radio na povezivanju i organizovanju mladih.

O tome šta treba da imaju udruženja mladih u njihovoj sredini da bi želeli da učestvuju u njihovom radu i šta je potrebno da bi te grupe bile trajnije i vidljivije i da bi se mladi osećali kao deo života lokalne zajednice i u delu koji se tiče odlučivanja u oblasti javnog interesa, učenici su dali različita mišljenja. Na prvom mestu navode da bi udruženja trebalo da organizuju korisne događaje i aktivnosti, gde mladi mogu da nauče nešto novo i da steknu iskustvo koje će moći da primene negde drugde, poput različitih vidova edukacije. Na drugom mestu navode da te grupe moraju da steknu veće poverenje mladih.

„FINANSIRANJE MORA DA SE OSMISLI, DA BI ZA POČETAK ORGANIZACIJE ILI GRUPE BILE ODRŽIVE ILI MAKAR TRAJALE MINIMUM 4 GODINE DOK JE JEDNA GENERACIJA MLADIH AKTIVNA NA LOKALU, DOK SE NE PRESELI NEGDE DRUGDE ZBOG FAKULTETA ILI POSLA, PRE TOGA MORAJU BITI PREPOZNATE KAO DA RADE NEŠTO VAŽNO, DA RADE NEŠTO ŠTO JE JAVNI INTERES“.

-UČENICA KJEDNE NIŠKE GIMNAZIJE

„Ono što bi te grupe trebalo da imaju je ozbiljnost“. Učenici su se složili da udruženja ne treba da koriste mlade kao volontere samo kada treba da se odradi neki posao koji niko drugi ne želi da radi i kada mladi nemaju ništa korisno da nauče ili steknu iz tog iskustva. Kada je u pitanju finansiranje, većina učenika smatra da bi udruženja morala da imaju strateški pristup u obezbeđivanju sredstava. Slažu se i da nedostaje podrška opštine odnosno grada. *„Mi ne znamo na šta se sve troše pare. Oni (opština) nekako se samo bave stvarima u svom svetu“.* Na kraju, kao problem navode da udruženja ne rade dovoljno na svojoj promociji i umrežavanju. *„Ne ulaže se dovoljan trud da se mladi informišu jer nije im sve nezanimljivo. Nije dovoljno da samo objave na društvenim mrežama poziv ili tako nešto, treba da se promovišu direktno u zajednici, školama, na terenu i događajima, da su fizički prisutni. Da odgovaraju ljudima na pitanja na tim društvenim mrežama. Da uopšte koriste email a ne samo da ga imaju“.* tvrdi učenik srednje škole iz Paraćina.

7.2 Profesori građanskog vaspitanja i stručni saradnici

Akteri i Uloge

Kada su u pitanju profesori u školi, jedna od najvažnijih predispozicija da bi neko kvalitetno i stručno realizovao nastavu, podrazumeva obrazovanje i dodatno usavršavanje i eduka-

ciju, koje bi trebalo da se odvija kontinuirano. Što se tiče uzorka, profil je pokazao da u većini profesori građanskog nisu prošli nikakvu obuku (60% uzorka), ali bilo je i onih koji su prošli obuku odnosno specijalistički kurs Građanskih inicijativa, na Fakultetu političkih nauka (20%). Oko 20% ispitanika iz grupe stručnih saradnika je prošlo inicijalnu obuku. Ostali profesori građanskog su prošli neke edukacije koje doprinose uspehu programa jer sadrže slične potrebne veštine i znanja, ali to je nedovoljno po oceni svih ispitanika.

O tome koliko učenici učestvuju u školskom životu, da li imaju inicijative, da li mogu slobodno da ih planiraju i realizuju, koliko ih profesori i škola podržavaju u tome i kakva je saradnja između njih i učenika po tom pitanju, **većina profesora smatra da mali broj učenika učestvuje u školskom životu, i to kroz sekcije, priredbe, rad učeničkog parlamenta i slične aktivnosti.** Odgovori su se uglavnom svodili na odlučivanje o izboru ekskurzija, mesta za održavanje maturske večeri, povremenu aktivaciju učenika na projektima udruženja, prikupljanje humanitarne pomoći, ili učešće u takmičenjima, što se ne može se smatrati učešćem u životu škole, iako su to bili česti odgovori profesora. **Zaključak je da profesori uglavnom ne razumeju pitanje i šta predstavlja prava participacija.** Inicijativa i ideja uvek ima ali najveći deo njih je po oceni profesora i nerealan, ili učenici ne istraju u tome. **„Daci kada dođu i kada se razgovara u parlamentu generalno oni imaju puno ideja, ali od ideje do realizacije često se to uguši. Podstiču se na humanitarne akcije, na to zaposleni u školi uvek reaguju sa podrškom, ali to nema veze sa participacijom ili njihovim položajem”**, istakla je jedna profesorka građanskog iz Užica. **Niko od profesora nije spomenuo učeničku ulogu kada je u pitanju plan i program, školski budžet, bezbednost, razvojni plan škole itd.**

Na pitanje da li imaju podršku i pomoć škole za profesionalno usavršavanje, većina profesora odgovorila je da ima podršku škole za stručno usavršavanje, **ali da uglavnom nisu učestvovali na obukama koje su vezana za građansko, jer ih po rečima većine i nema.** Na osnovu odgovora može se zaključiti da profesori uglavnom ne poznaju da na primer, seminar o učeničkom preduzetništvu zapravo može da doprinese i unapredi kompetencije za realizaciju nastave, ali deluje da se ne razmišlja previše „van zadate teme”.

„NEMA MNOGO INTERESOVANJA, UVEK JEDNA GRUPICA. DECA IMAJU PUNO OBAVEZA, NE VERUJU DA JE TO PRIORITET, NE DOĐEMO DO SVIH ĐAKA KOJI BI BILI ZAINTERESOVANI, ČUJU ZA NEKU AKTIVNOST I KAŽU „JA NISAM ZNAO“, IMAJU DRUGE PREOKUPACIJE, OCENE...”

-PROFESORKA TEHNIČKE ŠKOLE IZ BEOGRADA

Kada su u pitanju vannastavne aktivnosti, o tome da li ih organizuju i koliko je interesovanje učenika, na koje načine ih podstiču da se uključe i kakva je uloga škole u tome, preko 80% odgovora profesora građanskog, bilo da ne organizuju vannastavne aktivnosti ali da to rađe kolege, koje uglavnom organizuju dramske, literarne, likovne sekcije, posete muzejima itd. Za interesovanje učenika, većina profesora složna je u mišljenju da ono nije veliko.

O tome da li ističu važnost aktivizma i participacije na časovima i da li vode računa o ravnopravnoj uključenosti svih učenika na časovima, većina profesora odgovorila je pozitivno, ali bez mnogo obrazlaganja. Više puta su se ponavljali odgovori poput **„Naravno, predstavim na početku pravila rada”, „Trudim se da uključim one koji su tiši i stidljivi”, „Sve ih pozivam da se aktivno uključe”.** Ono što je specifično kada je u pitanju građansko vaspitanje, je to što kurikulum daje veliku slobodu profesorima kada je u pitanju organizacija i realizacija nastave i časa, uz neke okvirne tematske i metodološke smernice. To znači da je najveći akcenat na samom profesoru, njegovom entuzijazmu, inspiraciji i kompetencijama. **Kao što se moglo videti, većina nije prošla kroz odgovarajuće obuke, što navodi na sumorne pretpostavke kada su u pitanju kvalitet i efekti ovih časova koji bi, između ostalog, trebalo da postiču participaciju i aktivizam učenika.** Bilo je i pozitivnih odgovora i primera, ali na osnovu većine odgovora, zaključuje se da nastava građanskog, u nekim slučajevima, prolazi bez praktičnog dela, poput učeničkih akcija, projekata i sličnih aktivnosti.

„Stalno, stalno pričam o volonterskim akcijama i dobro je što u školi imamo profesore koji predaju druge predmete i tako se izrodi eko sekcija

gde idemo i u prihvatilište za napuštene pse, i skupljamo ambalaže i sadimo drveće, šetamo i razgovaramo o tome. Stalno pričam deci koliko je to bitno i za njihove buduće karijere i koliko je to važno. Pričamo i o udruženjima gde mogu da se priključe, najčešće je to Crveni krst, ovo je malo mesto pa nemaju mogućnosti toliko za tu vrstu sadržaja i aktivizma. Nekada smo imali kancelariju za mlade koja je ugašena, nažalost. Kad god postoji neka mogućnost deca se organizuju, neke humanitarne akcije, dovijaju se na 100 načina, vrlo su inventivni i duhoviti. Ako je volonterizam uglavnom su neka prikupljanja sredstava”, istakla je jedna profesorica iz beogradske srednje stručne škole.

O tome šta smatraju glavnim preprekama i problemima u vezi sa participacijom učenika u školskom životu i šta bi trebalo da se promeni u školi da bi učenici imali više prostora i motivacije da se uključuju i odlučuju o stvarima koje su im važne i koje ih se tiču, odgovori su uglavnom bili na nivou opštih mesta, kao što su da u školi treba da vlada atmosfera u kojoj će profesori i direktori dati više prostora mladima da učestvuju, i da treba da ih podstiču i ohrabruju. Na pitanje na koji način bi to moglo da se postigne, koji bi bili najvažniji koraci u tom smeru, većina profesora nije imala konkretne predloge i primere. U vezi sa glavnim problemima i preprekama, više puta se ponovio odgovor da značajnu ulogu, kada su u pitanju učešće učenika i njihove navike, igraju vaspitanje i osnovno obrazovanje. Ukoliko u tom periodu nisu bili uključivani u procese odlučivanja, nisu stekli navike da postavljaju pitanja i da budu konsultovani, šanse su velike da će se pasivnost i nezainteresovanost nastaviti i kasnije. „Oni su naučeni da budu nezainteresovani, jer ne znaju da bi mogli nešto da promene”, bio je stav jednog psihologa.

„Čini mi se da ne pronalaze smisao u aktivizmu i volonterskom radu zato što obično misle „A šta ja imam od toga?”. Mislim da je generalno društvena klima jako loša za sve to. Ova generacije mislim da su dosta pragmatičnije nego što smo mi bili, mi smo više bili idealisti a oni su pragmatični – žele da vide rezultat, treba da im se omogući neka vidljivost i neko to da uvaži to”, smatra psihološkinja jedne srednje škole iz Užica.

Mišljenje jednog dela profesora i stručnih saradnika je da su učenici previše fokusirani na sebe, samo svoje potrebe i ciljeve. Složili su se da svest o participaciji kod većine nije ni malo razvijena. Edukacija od osnovnog obrazovanja je nešto što smatraju da je potrebno uvesti kako bi se to promenilo. „Mislim da njima treba mnogo obuke u tom pravcu, da treba da se osveste. Ja kada sam bila u njihovim godinama to je bilo drugačije postavljeno, vi ste bili odgovorni za sve oko sebe, ne samo za sebe. Ove nove generacije imaju tu promenu, misle da imaju odgovornost samo za sebe, ne prema zajednici, okruženju i po meni tu treba da se osveste, edukacija ali velika, u smislu tog značajnog učestvovanja u zajednici. Prilika da putuju i da se susreću sa drugim sredinama gde je to razvijeno je značajno da vide benefite tog ponašanja. Deca nemaju priliku da putuju van zemlje. Kada bi oni otišli u neku zemlju Zapadne Evrope ili tako negde gde je to zaista izražajno i gde su njihovi vršnjaci pokretači, za klimatske promene, politička pitanja i u tom smislu čisto da vide mehanizme po kojima oni mogu nešto da promene i bolje se osećaju”, kaže psiholog jedne škole iz Velikog Gradišta.

„NA ČASU, KADA JA RADIM, KAŽEM „MOGLI BISMO“ PA „ŠTA VI MISLITE O TOME?“, „DA LI MOŽDA IMATE NEKU IDEJU?“, „KAKO BI STE VI TO IZVELI?“ RE-CIMO TAJ PRISTUP IMAM. ONO ŠTO JA VIDIM SVOJIM OČIMA ONI KAO MLADI LJUDI NE SAGLEDAVAJU TAKO”.

-PROFESORKA SREDNJE ŠKOLE IZ VRŠCA

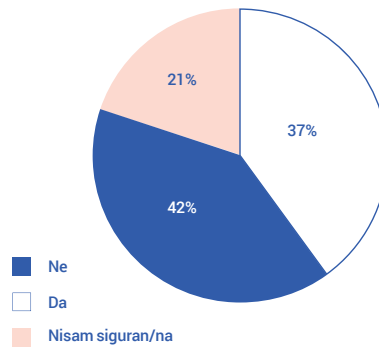
Mehanizmi

U razgovoru sa profesorima građanskog vaspitanja o tome šta smatraju glavnim problemima kada je reč o tom izbornom predmetu, većina je navodila da se građansko vaspitanje ne doživljava kao ozbiljan i važan predmet od strane učenika i drugih zaposlenih u školi. U mnogim školama građansko se odvija kao poslednji, sedmi čas, na kraju dana kada su učenici već umorni i čekaju kraj školskog dana. Pored toga, činjenica da se predmet ne

ocenuje, kaže većina profesora, šalje poruku učenicima da građansko nije preterano važno i da, ukoliko ne uče i ne rade na času, neće naročito negativno uticati na njihov uspeh. Na kraju, svi dobiju prolaznu ocenu, nezavisno od uloženog truda i posvećenosti. Jedan deo profesora (oko 40%) istakao je da je poslednjih godina u njihovim školama primetan trend veće zainteresovanosti za versku nastavu. **„Kada sam počela da radim, tada je većina učenika išla na građansko vaspitanje i samo je nekoliko njih iz odeljenja išlo na versku nastavu. Kako su godine proticale stanje se menjalo i sada je situacija „obrnuta“ u korist verske nastave. To se dešava još u osnovnoj školi pa onda se prenosi i na srednju. Možda to nije stvar verskog opredeljenja nego nekih drugih stvari, možda je fleksibilniji rad profesora verske nastave u odnosu na građansko i nas koji predajemo i trudimo se da ispoštujemo sve predviđeno planom i programom i priručnicima**”, navela je profesorka građanskog vaspitanja srednje škole u Valjevu. Svi profesori složili su se da je izuzetno neozbiljno i loše to što profesori bez potrebnih stručnih kompetencija i kvalifikacija predaju nastavu građanskog. Kažu da to nije slučaj ni sa jednim drugim predmetom.

„DA LI BI ISTORIJU MOGAO DA PREDAJE PROFESOR SRPSKOG JEZIKA, KOJI JE PROŠAO KROZ JEDNODNEVNU OBUKU IZ ISTORIJE?“

Nekompetentan profesorski kadar, odnosno mogućnost da nastavu realizuje bilo koji drugi profesor, doprinosi degradaciji ovog predmeta, koji se već nalazi u neravnomernom položaju zahvaljujući izbornom statusu i načinu ocenjivanja. **„Građansko kod nas u školi je na neki način imalo mnogo veću vrednost dok u Zakonu nije izašao pravilnik koji je rekao da svaki profesor koji je prošao makar jedan taj nekakav seminar može da predaje građansko vaspitanje, opet kvalitet nastave zavisi od toga ko ga predaje. Kvalitet nastave će zavisiti od preferencija čoveka koji taj predmet predaje i od njegove veštine, sposobnosti i od obuka koje je prošao. Kada je građansko uvedeno zaista**

su ljudi išli specijalno na obuke za građansko, posebno za svaku godinu i prošli bi sve potrebno za taj predmet. Moram da priznam ponekad građansko sada posluži za popunjavanje normi da ljudi ne bi bili tehnološki višak i desi se da zbog toga trpi kvalitet nastave građanskog. Ja sam bila u nastavi građanskog, interesantni su ti moduli, mislim da su dobro osmišljeni. Prvi modul se tiče bezbednosti učenika, drugi globalizacija u 1.razredu, možda malo preuranjen, ali ova bezbednost mi smo se trudili da stavimo akcenat na internet bezbednost i povezivanje sa onim pravilnicima o zaštiti učenika od nasilja pa onda i tog nekog digitalnog nasilja”, istakla je jedna profesorka iz škole u Kragujevcu.

O tome koje nastavne metode koriste u radu, većina profesora (preko 90%) istakla je da su njihovi časovi interaktivni, sa debatama i diskusijama, u zavisnosti od nastavne teme. **„Zainteresovanost za nastavu GV u velikoj meri zavisi od toga kako se profesor postavi: ukoliko ima plan, iskustvo, ideju, želju da održava časove i odgovara na ciljeve postavljene u programu, onda će i učenici da prate taj sistem, pa će da se uključuju, da budu inovativni, osmišljavaju i sprovode akcije i slično. Ukoliko je stvorena atmosfera da ovi časovi služe za pauzu i odmor, tako će se odnositi i profesori i učenici.**” Profesorka jedne srednje škole u Beogradu takođe dodaje da ona taktičkim odabirom metoda podstiče učenike da se uključe. **„Dobra priprema za čas koja podrazumeva da svaki učenik ima neke zadatke tokom časa i kada su zaposleni, kada tačno znaju šta se očekuje od svakoga od njih, onda se lako uključe. Takođe, potrebno je kombinovati aktivnosti koje su ozbiljne i naporene za njih, sa aktivnostima**

relaksacije i povezivanja grupe. Za početak su dobri scenariji koji su bili, npr, u priručniku za prvi razred po starom programu, a iz toga svaki profesor nauči kako da obrađuje aktuelne teme i da gradi radionicu. Napraviti pripremu za jedan ovakav čas je znatno kompleksnije nego za neki klasičan čas, ili čas iz jednog predmeta, jer se ovdje uvek prepliću više tema, nauka, iskustva, aktuelnih događaja, ali ako se uloži trud, onda je zadovoljstvo veće." Ista profesorka je odlično rasvetlila vezu između aktera i mehanizama u oblasti participacije i aktivizma mladih u školi i životu lokalne zajednice: **„Većina profesora ne zna da može i treba da učenike u grupama i pojedinačno uključuje u život škole. To je problem strukture kolektiva, načina obrazovanja na fakultetima i šireg društvenog konteksta koji utiče na opšti pad motivacije profesora i nastavnika za bilo kakvo bavljenje školom“.**

Na pitanje na koji način podstiču participaciju i da li ističu važnost aktivizma i učešća učenika u školskom i društvenom životu, većina profesora navodila je organizovanje nekih aktivnosti, gostujućih predavača u školi i slično kao odgovor. Primitno je da su mnogi zaposleni povezivali participaciju sa nastavničkim aktivnostima, koje u suštini nemaju mnogo veze sa participacijom mladih. **Primer participacije nije kada škola ili neki profesor organizuje posete muzeju za učenike, posebno ako učenici nisu mogli o toj poseti da odlučuju (biraju lokaciju, predlažu druge opcije, izaberu prevoz, vreme itd).**

„VOLIM GRADJANSKO VASPITANJE KAO PREDMET, UPOZNAJE UČENIKE NA PRIMER O TOM RADIONIČARSKOM RADU I TEMAMA SA KOJIMA NEMAJU PRILIKE DA SE UPOZNAJU NA DRUGIM PREDMETIMA ALI ČINI MI SE DA SVE TO MOŽE DA SE URADI KROZ DRUGE PREDMETE, DA JE PAMETNIJE REŠENJE I DA BI IMALO VEĆEG EFEKTA. KOD VEĆINE PREDMETA MOŽETE DA PROMOVIŠETE GRADJANSKI AKTIVIZAM, LJUDSKA PRAVA I SLIČNO. TU SADA TREBA DA SE OSVESTE OSTALI PROFESORI. MI POVREMENO IDEMO NA OBUKE ALI NIKO NE ISPRATI ŠTA JE BILO POSLE TOGA, DA LI JE TO PRIMENJENO“.

O tome da li misle da bi građansko trebalo da bude obavezan predmet, veći deo profesora smatra da bi to bilo dobro rešenje, dok ostatak smatra da to ne bi promenilo stanje kada je reč o građanskom vaspitanju, jer bi problem nestručnog kadra i lošeg kvaliteta nastave i dalje bio prisutan. Taj deo profesora smatra da bi to pitanje prvo trebalo rešavati kontinuiranim edukacijama i obrazovanjem na fakultetima, koje bi trebalo uvesti za nastavnike i profesore građanskog vaspitanja.

U razgovoru o tome da li bi građansko vaspitanje trebalo da bude obavezno, pominjana je i verska nastava, kao drugi izborni predmet. Stručne službe u nekoliko škola ukazale su na problem nedostatka pedagoškog obrazovanja kod predavača verske nastave. Navođeni su primeri gde se u osnovnoškolskom uzrastu deca uče nekim vrednostima koje su etički diskutabilne u svetlu rodne ravnopravnosti i ljudskih prava, te da su učenicima zadavani zadaci poput dopune nekih rečenica iz Biblije koje su neprilagođene uzrastu dece, ali su navodili i primere gde su predavači verske nastave fenomenalno deci približili predmet, da su učenicima zanimljivi, da im je nastava interaktivna i metodološki raznovrsna i da obrađuju učenicima zanimljive teme.

O tome na koji način bi participacija trebalo da se podstiče u školama, kako bi učenici bili aktivni i zainteresovani za svoja prava i položaj, **profesori su se složili da su informisanje i edukacija na prvom mestu, kao i promocija pozitivnih iskustava i primera dobre prakse iz drugih odeljenja, škola, gradova i država.** Jedan deo profesora smatra da bi direktori trebalo da imaju ulogu u tom procesu.

Na pitanje da li uočavaju vezu između nastave građanskog i nivoa participacije/motivacije učenika, veći deo profesora odgovorio je negativno. Mali deo njih, naprotiv, ukazuje da bi ta veza trebalo da se uspostavi ali nisu preduzeli mere u tom pravcu. Postoje slučajevi gde profesori građanskog aktivno rade na razvoju kapaciteta učenika za participaciju, ali to rade iz ličnog entuzijazma, bez podrške kolega. Manji deo profesora je veoma entuzijastičan za svoj predmet, trudi se u pripremi nastave, konsultuje učenike oko tema i metoda i taj deo profesora smatra da građansko vaspitanje treba da bude obavezan predmet u školi.

„NE, TO JE VIŠE STVAR NEKOG LIČNOG OPREDELJENJA I LIČNOG IZBORA. IMA DECE KOJA SU VRLO SKLONA TOJ VRSTI AKTIVIZMA A NE MORAJU DA POHAĐAJU ČASOVE GRAĐANSKOG, VIŠE JE DO LIČNOG OSEĆAJA”

-PSIHOLOG ŠKOLE IZ LESKOVCA

Kada je u pitanju učenički parlament, većina profesora priznala je da nije previše upućena u rad tog tela i da ne bi znali da navedu šta je bila najbolja akcija učeničkog parlamenta. Nekoliko puta se ponovio odgovor kako funkcionisanje parlamenta zavisi od generacije do generacije, što upućuje da profesori ne vide svoju ulogu u tome. Većina profesora i stručnih saradnika složna je u mišljenju da je odgovornost na učenicima.

Na pitanje da li su kroz nastavu obrađivali ili spominjali temu učeničkih parlamenata i da li je to i kako pomoglo učenicima u organizovanju, veći deo profesora odgovorio je da je o tome pričao na časovima ali niko nije bio siguran da li je to koristilo odnosno pomoglo učenicima u praksi. **„Kada pričamo o vlasti, participaciji, organima upravljanja, ja uvek krenem od škole pošto je njima to najbliže. Uvek se iznenadim da oni ne znaju da je đачki parlament njihov mehanizam upravljanja školom. Nisu informisani ili im te informacije negde beže. Nisu informisani često i od strane svojih predstavnika. U našoj školi deca učestvuju i na sednicama nastavničkog veća i školskog odbora, nekada se pojave nekada ne, uglavnom ne, ali ih redovno pozivamo i mislim da kada bi bili svesni važnosti te svoje uloge i tog mehanizma koji mogu da pokrenu i šta sve mogu da urade da bi se to promenilo. Treba raditi na osveščivanju ali ne ovde nego još u osnovnoj školi gde treba da pokupe te informacije”.**

Manji broj profesora izjavio je da se trudi da na časovima objasni učenicima koje su njihove mogućnosti kada je u pitanju uticaj na školski život. **Svi uglavnom smatraju da je njihova odgovornost u tom obrazovnom delu, dok**

većina ne smatra da bi morali da se uključuju u pojedinačne akcije i inicijative učeničkog parlamenta. Na pitanje, šta misle od koga učenici čuju i nauče kako funkcioniše parlament i šta su njihove dužnosti, čest odgovor bio je od učenika starijih razreda. **„Pretpostavljam da sve bude kako se oni između sebe dogovre, ne moraju biti striktna pravila”**, istakla je jedna profesorka.

„SVRHA PARLAMENTA JESTE DA SE DECA UČE TIM NEKIM PROCEDURAMA, TOME DA TREBA DA IZRAZE SVOJE IDEJE I MIŠLJENJA, DA NEŠTO PORADE. SIGURNO DA TO BI MOGLO MNOGO BOLJE ZAVISI I OD TOGA KO SU TRENUTNO NJIHOVI LIDERI”.

Manji broj profesora izjavio je da se trudi da na časovima objasni učenicima koje su njihove mogućnosti kada je u pitanju uticaj na školski život. Svi uglavnom smatraju da je njihova odgovornost u tom obrazovnom delu, dok većina ne smatra da bi morali da se uključuju u pojedinačne akcije i inicijative učeničkog parlamenta. Na pitanje, šta misle od koga učenici čuju i nauče kako funkcioniše parlament i šta su njihove dužnosti, čest odgovor bio je od učenika starijih razreda. **„Pretpostavljam da sve bude kako se oni između sebe dogovre, ne moraju biti striktna pravila”**, istakla je jedna profesorka.

Na pitanje da li škola saraduje sa učenicima po pitanjima koja su od značaja za njih, većina profesora odgovorila je potvrdno. **80% svih ispitanika kaže da će škola izaći u susret kada je reč o nečemu što je njima važno i oko čega se okupilo više učenika.** O tome kome učenici mogu da se obrate kada imaju problem ili žele da pokrenu inicijativu, odgovori su bili podeljeni. Deo profesora istakao je da je bolja varijanta kada se učenici obrate njima, pa da profesor razgovora sa direktorom, dok je manji deo odgovorio da bi učenici trebalo da idu direktno kod direktora. Nameće se zaključak da, bar kada su u pitanju škole koje su učestvovala u istraživanju, nema jasnih pravila i procedura kada je reč o participaciji učenika i mehanizmima žalbe, ili profesori nisu upoznati sa njima.

Pokazalo se da većina profesora i stručnih saradnika ne zna da navede skorije aktivnosti ili inicijative učeničkog parlamenta, pri čemu najčešće smatraju da je to stvar učenika, koja zavisi od generacije i pojedinaca u okviru nje. Ukoliko i znaju za neke aktivnosti parlamenta, to se uglavnom svodi na humanitarne akcije, posete, razmene, sportske turnire i slično, ali što se tiče uticaja i učešća učenika u procesima donošenja odluka, pravila, procedura koje se tiču direktno njih, njihovog položaja i prava u školi, većina profesora i stručnih saradnika nije znala da navede.

„PITANJE JE DA LI BI NEKI PROFESORI PROŠLI PSIHOLOŠKU EVALUACIJU DA SU PODOBNI DA PREDAJU U ŠKOLI, ALI NE MOŽEM DA SE IZBORIMO SA NJIMA JER SE RADI O NEKIM VRLO UTICAJNIM PROFESORIMA”.

Na pitanje šta misle i kako bi ocenili saradnju između profesora i profesora i stručnih saradnika, većina je odgovorila da je saradnja korektna kada je u pitanju realizacija nastave, dok se mišljenje jednog dela stručnih saradnika podudarilo o tome da je u školama rašireno nepedagoško ponašanje. Polovina stručnih saradnika upozorava da su loši međuljudski odnosi i da nedostaje kolegijalnosti, da neki profesori često upadljivo favorizuju neke učenike i da „**Postoje te neke sitne nepravde koje učenici vide i osećaju, koje otežavaju da vlada iskreno i pravo zajedništvo u školi**”. Na osnovu razgovora sa stručnim saradnicama, prevladava utisak da se uglavnom osećaju vrlo nemoćno i da nemaju dovoljno vremena da se posvete učenicima i njihovim problemima. Žale se da su opterećeni birokratijom i da često ne stignu da rade svoj posao. Značajan broj ispitanika zapravo je nesvestan kako bi sistem trebao da funkcioniše, pa im određeni problemi postaju normalnost i oni vremenom prestaju da ih percipiraju kao probleme već kao način funkcionisanja. **Deluje da mnogi od njih ne stižu da misle i da se bave participacijom učenika, već se sve uglavnom svodi na gašenje požara i odrađivanje najnužnijih procedura i pravila.**

O tome da li zaposleni (profesori, stručni saradnici itd) pomažu funkcionisanju učeničkog parlamenta u školi, najveći deo profesora složio se da bi uvek pružili podršku i pomogli učenicima u vezi sa radom parlamenta, ukoliko bi oni pitali ili to tražili od njih. „**Verovatno bi se svako uključio na poziv parlamenta: svi su otvoreni za saradnju (i profesori i učenici), ali su svi beznadežno pasivni**”, bio je odgovor jedne profesorke.

Jedan deo stručnih saradnika navodio je primere dobre prakse iz svojih škola, u kojima su učenici ostvarili saradnju sa lokalnim institucijama i udruženjima za mlade i sprovedli određene akcije ili edukativne radionice. Na pitanje da li se ta saradnja nastavila, odgovori su uglavnom bili da to nije redovno, ali da bi svakako moglo ponovo da se organizuje i da se saradnja obnovi. „**To su primeri učeničke inicijative, pri čemu škola pruža deklarativnu podršku, ali ništa više od toga**”, navodi pedagog jedne škole.

7.2 Direktori

Akteri i Uloge

Na pitanje kako bi opisali saradnju između profesora u školi i profesora i ostalih zaposlenih, koliko su upućeni u njihove odnose i kako to utiče na kvalitet vaspitno obrazovnog rada, većina direktora odgovorila je pozitivno odnosno da su upućeni u kolegijalne odnose i da smatraju da su dobri, dok je manji deo naveo da pretpostavlja da su odnosi između zaposlenih korektni, a bilo je i nekoliko slučajeva direktora koji nisu bili upućeni u te odnose, ali navode da su uvek dostupni za sve zaposlene ukoliko postoji potreba za njihovom intervencijom. „**Niko se ne žali, sve se odvija kako treba, izgleda mi da se dobro slažu**”, bio je jedan od odgovora.

O tome šta treba da se promeni u školi da bi učenici imali više prostora, mogućnosti i motivacije da se uključuju i odlučuju o stvarima koje ih se tiču, **direktori su se složili da prostor postoji i da su im realne mogućnosti, koje škola može da podrži i realizuje, uvek otvorene.** Svi smatraju da učenicima nedostaje inicijativa i motivacija, ali ne uočavaju važnost njihove

uloge i uloge škole u podsticanju učenika da se više uključuju. „**Mislim da bi đaci trebalo da učestvuju više. Ono što sam primetio u školi, đaci mogu da budu izuzetno aktivni, i mi smo jedna od tri gimnazija u Srbiji koji imaju sve sekcije (dramski studio na srpskom, nemačkom, hor bend, izdavačku delatnost, matematičko, IT odeljenje...)** Ali čini mi se da od 80% aktivnosti pokreću profesori, đaci to prihvataju ali pokreće profesor. Pre par dana učenica je došla sa 2 profesora za koje je primetila da mogu da joj pomognu, da za naš stalni događaj pripremimo nešto drugo, da iskočimo iz šablona glume, recitacije i to je jedan primer, ali toga nema dovoljno. Ja ih podstičem da budu energičniji, slobodniji, malo da daju mašti i slobodno se ponašaju. Lakše prihvataju ideje od svojih profesora nego sami da ih iznose. Bitno je da hoće da učestvuju”, kaže direktor jedne srednje škole iz Valjeva. Većina odgovora bila je ovog tipa. Direktori nabrajaju različite aktivnosti škole u kojima učestvuju učenici, ističući da to najčešće iniciraju profesori, dok kod učenika postoji zainteresovanost ali da im nedostaje proaktivnost.

Na pitanje da li škola preduzima neke korake kako bi se učenici podstakli i motivisali na veće učešće u školskom životu pokazalo se da je najveći broj direktora neupućen u to šta sve podrazumeva školski život i da li škola nešto radi po pitanju edukacije i aktivacije učenika u tom smislu. Odgovori se svode na priču o vannastavnim aktivnostima, ali i tome ne znaju mnogo, pa često upućuju na kolege profesore koje su bili organizatori. „**Profesori imaju autonomiju. Ja pratim šta se dešava, ali ne mora sve da ide preko mene. Profesori uglavnom pored nastave imaju neke svoje specijalnosti i svako voli po nešto i to je vrlo raznovrsno, na primer profesor istorije je režiser pozorišnih predstava, profesor biologije je aktivista u ekosekciji...**”, kaže direktor srednje tehničke škole iz Beograda. Svoju ulogu, kada je reč o participaciji učenika, ne vide, već smatraju da profesori i stručni saradnici treba da rade sa decom kada su vaspitno - obrazovne stvari u pitanju. Nekoliko puta se ponovio odgovor da jednostavno nemaju vremena da se i time bave, s obzirom na to da moraju da rešavaju različite probleme

u školi, da se bave finansijskim stvarima, nadgledanjem i odobravanjem, procedurama, propisima, saradnjom sa opštinom, odnosima i problemima sa zaposlenima, „problematičnim” učenicima, „problematičnim” roditeljima i slično.

O tome da li profesori praktikuju korelaciju gradiva u okviru svojih predmeta i sa drugim predmetima, da li škola ima ikakav uvid u to i da li se to podstiče, iz odgovora sledi da škole to posebno ne podstiču, iako je većina direktora informisana da je to potrebno i da bi profesori gradivo trebalo da povezuju. Nisu ipak upućeni u detalje koliko se to zaista dešava u praksi.

U razgovoru o tome šta smatraju glavnim preprekama i problemima u vezi sa participacijom učenika u školskom životu, zbog čega nisu zainteresovani, koji faktori najviše utiču na to i kako bi situacija mogla da se poboljša, mišljenja i odgovori na ova pitanja pokazuju da direktori ne razmišljaju o participaciji učenika i nedostatku motivacije, da nemaju razumevanje zašto se učenici uključuju a zašto ne, i čini se da im je poslednje na listi prioriteta, iako percipiraju da učešće učenika u školskom životu jeste važno, ali deluje da spada u „važnu stvar” kojom škole ne stižu da se bave.

Mehanizmi

Na pitanje šta misle o predmetu i nastavi građanskog vaspitanja, zainteresovanosti učenika za taj predmet u odnosu na versku nastavu, kao i tome da li profesori građanskog na časovima potenciraju interaktivnu nastavu i istraživački rad, direktori su uglavnom tvrdili da se nastava odvija po programu. Manji deo je istakao da zna da je program građanskog specifičan i da profesori koriste inovativne metode u skladu sa tim, pošto tom predmetu ne leži klasičan predavački stil. Kada je u pitanju zainteresovanost za predmet, najčešći odgovor je bio da otprilike polovina učenika ide na građansko, a druga polovina na versko. „**Kod nas u školi 2/3 đaka je na veronauci a 1/3 na građanskom i to je već duži niz godina tako. Promenio sam kao direktor stav o građanskom, tamo je dosta toga interesantnog, odradi se puno oblasti i na veronauci ali čini mi se**

da to građansko može da bude interesantno deci, od četiri godine mogli bi makar jedne da slušaju građansko svi đaci, pogotovo što su tu profesori koji predstavljaju iz drugog ugla neke stvar, jer predaju različite predmete. Mislim da je nastava interaktivna, mislim da se ne svodi na učenje i lekcije, uglavnom je kroz razgovor. Na žalost, često smo prinuđeni da nastavu drže profesori koji imaju nedostatak fonda časova, možda bih ja kao direktor i oni kao đaci želeli da neki profesor predaje više, ali predmet dodelimo profesoru kome je najpotrebniji zbog fonda“ kaže direktor srednje škole iz Valjeva.

Oko 40% ispitanika složilo se da su učenici zainteresovaniji za versku nastavu. Retko koji direktor je posebno istakao da imaju sjajnog profesora građanskog vaspitanja, ali su mnogi istakli da imaju odličnog veroučitelja, kao da su pošli od pretpostavke da se podrazumeva da sa profesorima građanskog nema problema, ali da treba opravdati lokalnog veroučitelja i pohvaliti ga jer postoji predrasuda da oni ne rade dobro svoj posao kako treba. Oko 10% posto direktora je reagovalo sa negodovanjem što se verska nastava realizuje u školama, tvrdeći da crkva i škola treba da funkcionišu odvojeno, svaka sa svojim ciljevima, i da ko želi da se bavi verom može o tome učiti u crkvi. *„Kada dođu u prvi razred uglavnom ih orijentiše njihovo prethodno iskustvo, iz osnovne škole. Tokom školovanja oni imaju pravo da promene mišljenje i kasnije profesori idu u sva odeljenja i prezentuju drugoj grupi od njihovog predmeta, šta to njihov predmet nudi. Na učenicima je da se opredele gde se nalaze. Profesorka građanskog je puna ideja i inicijativa, sa druge strane veroučitelj je mlad i maksimalno posvećen i voli svoj posao. Profesori građanskog često „vuku“ vannastavne aktivnosti, oni su glavni pokretači projekata u školi. Razni seminari, konferencije, na primer projekat „Interkultura“ mi smo već godinama uključeni u to a profesorka građansko to koordinira i vodi. Takodje aktivna je u saradnji sa BOŠom, vodila je decu na događaj o medijskoj pismenosti, vrlo je aktivna“*, kaže direktor jedne škole iz Velikog Gradišta.

O tome da li profesori građanskog predaju još neki predmet i kakve su njihove kompetencije, kao i o tome da li ih škola podržava i podstiče u profesionalnom usavršavanju, iz najvećeg broja odgovora sledi da profesor građanskog predaje još jedan predmet. Svi direktori naglasili su da svi profesori, pa tako i profesori koji predaju građansko, imaju podršku škole za lični i profesionalni razvoj i da škola saraduje sa ministarstvom kada je to u pitanju. *„Kada je građansko uvedeno u obrazovanje imala sam jako pozitivan stav jer smatram da je velika uloga škole da uputi dete u te principe funkcionisaja društva i da ih osnaži da se sutra mogu da se osamostale, i mislim da građansko ima veliku ulogu u tome i sve te sadržaje i olakšava deci i učenicima da posle škole se lakše uključe u zajednicu. Profesori građanskog vaspitanja su vrlo aktivni i u školi i van nastave organizuju radionice, dovode predavače, vrlo su aktivni i to bude dosta dobro praćeno i dosta lepo primljeno od strane učenika i nas kolega. Možeće je da oni čak i sprovede više van-nastavnih aktivnosti od ostalih“*, kaže direktorka jedne škole iz Beograda.

Na pitanje šta misle kako utiče na kvalitet nastave činjenica da građansko predaje profesor koji nije dovoljno kompetentan, direktori se slažu da to nije dobro, ali da često nema drugog rešenja, jer zapravo izvornih profesora građanskog nema. Većina direktora prepoznaje značaj građanskog vaspitanja kada je reč o obrazovanju o učešću u procescima donošenja odluka na nivou škole, lokalne samouprave i šire, ali složni su u mišljenju da su uslovi teški, da se građanskog uglavnom odvija kao poslednji čas na kraju dana, ne ocenjuje se, pa to utiče na neozbiljno shvatanje predmeta od strane učenika itd. Jedan direktor čak navodi da se dešava da se upisuje da je čas realizovan, zbog inspekcijских službi i propisa, pravila forme, ali se ne realizuje u stvarnosti.

Na pitanja koliko su upućeni u rad učeničkog parlamenta, kakvi su zahtevi i predlozi učenika, da li škola saraduje sa njima na pitanjima koja su od značaja za njih i šta bi po njihovom mišljenju trebalo poboljšati, većina direktora istakla je da

prati aktivnosti i rad parlamenta, da znaju ko su najaktivniji učenici i da često sa njima komuniciraju, kao i da škola izlazi u susret njihovim zahtevima kada je u mogućnosti. **Vrlo mali broj direktora (15%) izjavio je da su vrlo angažovani kada je rad učeničkog parlamenta u njihovoj školi i da podstiču učenike na samostalnost i proaktivnost.** Što se tiče razgovora o samim akcijama i predlozima, uglavnom se ponovo sve svodilo na humanitarne aktivnosti, dogovore oko dežurstva, koncerte, priredbe, sportska dešavanja itd. „U najvećoj meri sam uključen u njegov rad, 90%. Želim da budem upućen, uživam u tome, ali neke stvari prepustim učenicima da se dogovaraju na svoju ruku. Inicijative su najčešće za humanitarni rad, pomoć drugarima i školi, sredini, zajednici. Negde pokušavaju svoja prava i položaj da poprave, recimo u vidu dežurstva u školi, organizaciji vannastavnih aktivnosti (koncerti, priredbe, odlasci negde), da mi kažu šta bi oni želeli. Čini mi se da bi više mogli da se bave svojim položajem, svojim pravima“, kaže direktor srednje škole iz Valjeva.

„SKORO NIKADA SE NIJE DESILO DA NEKO POČNE DA RADI U ŠKOLI KAO PROFESOR GRAĐANSKOG, VEĆ SU TO PROFESORI DRUGIH PREDMETA,PSIHOLOZI...“

Odgovori velikog broja direktora upućuju na to da oni ne doživljavaju učenički parlament kao telo u čiji rad treba previše da se mešaju. Međutim, prisudna je zamena teza. Nemešanje u dogovaranje i formulisanje predloga od strane predstavnika parlamenta, ne znači da ne treba pružiti podršku učenicima, edukovati ih o njihovim pravima, pratiti proces rada parlamenta i komunicirati sa predstavnicima učenika. Retki su primeri posvećenih direktora, koji razumeju svoju ulogu i ulogu škole kada je reč o učeničkom parlamentu i koji podstiču učenike na participaciju. Većina parlamenta postoji pro-forme, učešće učenika je prividno i uglavnom se organizuju humanitarne akcije, proslave i slično. „Uvek imamo sa đačkim parlamentom sednice kod mene da bih ja proverio gde je zapelo, kako mogu da pomognem i sve što su tražili a da je

realno škola je obezbedila. Da li je to prostor za okupljanje, oprema, kontakt sa drugima u gradu, zaista imaju svu pomoć, da li to uradio ja ili drugi stručni saradnik. Mislim da imaju poprilično veliku podršku sa naše strane. Često ih pitam šta bi promenili u školi, čime nisu zadovoljni. Mislim da čak ima prostora za još veće njihovo aktiviranje učenika ka školi. Često dajemo predloge gde bi mogli da konkurišu sa projektima i vrlo često to ostane i bez pokušaja da se nešto uradi, realizuje što je meni njima čak malo zamerka. Razumem da oni imaju svoje obaveze u školi koje moraju da odrade i kasnije kada imaju vremena, a najčešće imaju se uključe u neke projekte sa strane. Desi se da im mi damo 3 predloga projekta istovremeno i onda se oni ne opredele“, kaže direktor jedne škole, koji daje pozitivan primer proaktivnog uključivanja u rad učeničkog parlamenta.

7.4. Omladinska udruženja, neformalne grupe mladih aktivista i Kancelarije za mlade

Akteri i Uloge

Profil ispitanih predstavnika organizacija za mlade jeste da uglavnom deluju lokalno, ali i nacionalno, pa i međunarodno, na evropskom nivou. Budžeti organizacija za mlade na godišnjem nivou se kreću od 1 milion dinara do 12 miliona dinara (podatak dobijen na osnovu pitanja). Može se ulaziti u pitanje efikasnosti i efektivnosti rada udruženja za mlade ali tu je pitanje gde podvući crtu očekivanja, da li su standardi kvaliteta koje je postavila Nacionalna asocijacija praktičara i praktičarki omladinskog rada nerealni za Srbiju dok se ne reše neki prethodni uslovi koji su opšti problem civilnog sektora. **U Srbiji takođe ne postoji čista lokalna organizacija za mlade, pa činjenica što ta udruženja imaju međunarodne projekte, nije posledica njihove prvobitne namere i misije već toga što izvori finansiranja aktivnosti za mlade postoje jedino na taj način kroz međunarodne programe, uz izuzetke nedovoljne za održivost organizacije.** Većina ispitanika tvrdi da to stvara dodat-

ni problem jer im se interesi sukobljavaju sa nacionalnim mrežama takvih organizacija, ako se izuzmu programi poput ERASMUS-a koji imaju komponentu da se lokalni izazovi rešavaju kroz međunarodnu saradnju.

Većina predstavnika omladinskih organizacija, navodi da te organizacije, u svom autentičnom obliku, nažalost ne postoje ili su nevidljive u sektoru. **Česta je pojava da u upravljačkim strukturama organizacija mladih postoji preko 50% mladih, ali da ne postoji suštinski faktor učešća mladih u donošenju odluka.** To znači da je struktura na papiru postignuta, dok zapravo odrasli članovi imaju svu moć, koja se jednostavno ne vidi formalno ali je neformalno upadljiva, dakle ispunjene su norme organograma ali je sociogram drugačiji i ukazuje na klasičnu organizaciju za mlade. **Većina ispitanika složila se da participacija, u teoriji i praksi, zahteva saradnju odraslih i mladih da bi uopšte bila uspešna i održiva**

Nameće se zaključak da postoji praznina u civilnom sektoru što se tiče udruženja koja bi suštinski ispunjavala uslov da su omladinska. Dakle najveći problem je kod lokalnih omladinskih udruženja, tu postoji praznina, dok one na nacionalnom nivou postoje, kao i neformalne grupe mladih i udruženja za mlade i uspešno funkcionišu uprkos mnogim ograničenjima.

„NEFORMALNIH GRUPA MLADIH IMA, ALI ONE ČESTO DELUJU VRLO NEORGANIZOVANO I SA SKROMNIM SREDSTVIMA“.

Ono što je zajedničko za omladinske radnike i udruženja mladih i za mlade, jeste da su aktivni na veoma skromnom nivou, zahvaljujući volonterskom duhu i entuzijazmu, jer su raspoloživa finansijska sredstva programa za mlade jako skromna i neredovna. Nedostaje kontinuitet i programski pristup podstičaju participacije mladih. U udruženjima, utisak mladih je da je nivo koordinatora posvećen i požrtvovan, da im nedostaje adekvatan nivo znanja i veština, dok je nivo upravljanja u udruženjima vrlo fokusiran na finansijske aspekte u meri u kojoj zarad

održivosti organizacija, često trpe i ono malo raspoloživih sredstava za participaciju mladih. Posebno su u krizi omladinska udruženja, osim iz finansijskih razloga i iz etičkih razloga, jer je slaba saradnja sa drugim akterima u civilnom i javnom sektoru, oponašaju se loši, autoritarni liderski modeli te je tu potrebno raditi edukaciju o liderstvu i o etici u omladinskom radu, nedostaje i tehničke opreme i drugih uslova za upravljanje takvim udruženjima.

Predstavnici jedne neformalne grupe naveli su problem u vezi sa finansiranjem. Ukoliko dobiju određeni projekat odnosno sredstva, novac mora da se uplati na neki račun, a onda se dešava da akteri čiji je račun u banci, dosta mešaju u rad grupe i to onda prestaje da bude autentična neformalna grupa mladih. Dokle god se ne primeni model u kome nema potrebe za posrednicima, nego primera radi, fondacije direktno vrše uplate, zavisno od predloženog budžeta, odnosno potreba koje navedu neformalne grupe mladih za svoju aktivnost.

Kancelarije za mlade (KZM), su mehanizam lokalnog i javnog sektora, koji treba da pospešuje položaj mladih na lokalnom nivou pa tako i participaciju mladih i zato je deo ove analize. **KZM, takođe kao i omladinske organizacije, imaju veliki problem u funkcionisanju. One su deo lokalne samoprave, ali su na nacionalnom nivou koordinacijski povezane sa Ministarstvom omladine i sporta.** Najčešći odgovori na to šta su najveći problem u radu bili su, na prvom mestu, nerešen radni status, zatim različito rešen radni status zavisno od lokalne samouprave, premali ili nepostojeći budžet za rad. Jedan deo KZM koordinatora ističe problem da su neke njihove kolege potpuno neadekvatne za tu poziciju.

Koordinatori KZM su, sa izuzetkom četiri od trinaest projektnih lokacija, bili potpuno nepoznati mladima, često je slučaj da su sami mladi izrazili nezadovoljstvo time što, i kada im se obrate, oni su nepristupačni, nedostupni i samo postoji kancelarija ali ne i osoba koja je tu i radi. Mladi su svesni da je to potreban mehanizam za uspeh participacije, ali imaju kritiku na neaktivnost KZM, a često i zbog načina odabira koordinatora.

„ČESTO JE KOD MLADIH PRVA ASOCIJACIJA NA KZM NEGATIVNA I TO NE JER NE MISLE DA TREBA DA POSTOJE, NEGO SMATRAJU DA SE TIME REŠAVAJU NEKA PITANJA PARTIJSKOG ZAPOŠLJAVANJA“.

Primitno je da su KZM koordinatori, od onih koji jesu aktivni i koje mladi prepoznaju, uglavnom dosta rezervisani i često nisu agilni spram potreba mladih, objašnjavajući birokratske prepreke i kako su oni deo administracije lokalne samouprave pa samim tim i svoju brzinu moraju da prilagode brzini ostalih organa lokalne samouprave, što je veoma sporo i sa mnogo prepreka, izlaženja u susret participativnim pravima i potrebama mladih u smislu „ovde i sada“. Utisak je i da im nedostaje kreativnosti u nalaženju rešenja na birokratske prepreke participaciji mladih. Zapravo često vide postojanje nekih prepreka koje realno ne postoje. Izdvojio se dijalog između jedne mlade devojkice i KZM koordinatora, u kome se KZM koordinatorski predstavnik jedne opštine žalio kako su mladi neaktivni i kako je sazvao kod njega predsednike učeničkih parlamenata i slabo se ko odazvao, na šta je devojkica rekla „**Pa zašto vi ne odete kod njih u školu, umesto da oni dolaze kod vas na noge, oni nisu navikli...**“, dodajući da sve što zahteva od mlade osobe i minimum truda da skrene iz svoje zone komfora, iz svoje rutine, neće se desiti, osim kod mladih koji su ionako preduzetni po svojoj prirodi, tako da bi aktivnosti trebalo da se dešavaju u njihovom prirodnom okruženju, a ne da se mladi pozivaju negde u opštinu. Uprkos tome što je u ovom slučaju KZM koordinatorski predstavnik mogao da bude proaktivniji, svakako je da bi mladi ljudi trebalo da se dovode i u institucije kulture, sporta, demokratije i lokalne samouprave, u lokalna udruženja, kao deo obrazovanja koje nije ograničeno samo na zidove učionice.

Na pitanje šta bi naveli kao njihov najveći uspeh u radu u vezi sa unapređivanjem položaja mladih, većina predstavnika omladinskih udruženja uglavnom je navodila tekuće projekte i raličite uspehe svog udruženja o

obuhvatu mladih i o socijalnom uključivanju mladih iz marginalizovanih grupa. Uglavnom udruženja za mlade nude neke kulturne sadržaje za mlade ili učešće na treninzima neformalnog obrazovanja, ali to se ne bi moglo okvalifikovati kao kontinuiran rad na razvoju potencijala mladih ili na razvoju participacije mladih, već su više u pitanju bile nepovezane ad hoc inicijative kao posledica realizacije projekata kod kojih imaju odgovornost prema donatorima. Većina neformalnih grupa mladih ponegde su ostali okupljeni oko nekog projekta koji je istekao i više se svode aktivnosti na druženje, povremeno organizovanje humanitarnih žurki i sl.

O tome da li imaju neki sistem/metode pomoću kojih promovišu svoj rad mladim ljudima/učenicima, kako bi ih podstakli na podršku ili da se priključe, dobijeni odgovori su ukazali na nedostatak komunikacijske strategije, da se uglavnom radi informisanje putem društvenih mreža, pozivanje preko ličnih poznanstava i regrutacija učesnika za seminare preko saradnje sa školama (u stvari više preko poznavanja neke osobe koja radi u školi a ne preko nekog sporazuma o saradnji).

Direktori udruženja, omladinski radnici, mladi lideri i KZM koordinatori pitani su i kako ocenjuju odnosno kako bi opisali interesovanje učenika srednjih škola za njihov rad. **Odgovori su se uglavnom svodili na kritikovanje mladih, kako su pasivni i nezainteresovani, ili previše zauzeti.** Nekoliko udruženja koje ima zaista lepu saradnju sa mladima zapravo tesno saraduje sa školama, pa onda dobro informiše mlade i nudi im dobar sadržaj, tako da se ipak čini da je interesovanje mladih indukovano saradnjom sa školom. Većina ispitanika navodi da se mladi često ustežu da sami priđu nekom udruženju, uglavnom je to posledica nekog poziva za trening u okviru nekog projekta pa na taj način zaočne saradnja sa mladima.

Na pitanje šta misle o nivou participacije i aktivizma kod učenika, koji nisu članovi nekih organizacija ili udruženja, u njihovoj lokalnoj sredini i da li dolaze sa predlozima i inicijativama, odgovori su uglavnom bili da su te inicijative česte, ali u vezi sa skupljanjem novca za nečije lečenje i slično.

Mehanizmi

Predstavnici udruženja su se jednoglasno složili da je građansko vaspitanje važno za društvo i za mlade, da je veliki uspeh što je to ušlo u škole, da sigurno doprinosi participaciji mladih, ali uz opservaciju da je nastava građanskog opala po kvalitetu u školama. Nije bilo konkretnih predloga za unapređivanje stanja, osim uspostavljanja bolje saradnje između škola i udruženja.

Utisak je da je civilni sektor koji je nekada dao veliki značaj da se građansko vaspitanje formira kao program i da uđe u škole, sada ipak preokupiran svojim problemima i da ta tema nije više previše interesantna, iako je sektor svestan značaja tog predmeta. Temom građanskog vaspitanja i unapređivanjem položaja nastavnika bavi se Aktiv nastavnika GV, koji nije registrovano udruženje, ali postoje indicije da će se registrovati u narednom periodu. Uz Aktiv, kada je u pitanju građansko vaspitanje trenutno su aktivne Građanske inicijative, Nacionalna asocijacija roditelja i nastavnika Srbije, Centar za interaktivnu pedagogiju, Prijatelji dece Srbije u nešto manjoj meri. Nacionalna asocijacija praktičara i praktičarki omladinskog rada predlaže još jedan mehanizam koji bi doprineo uspehu građanskog vaspitanja a to je uvođenje omladinskih radnika u škole, da budu deo stručnih službi škola (i ne samo u škole nego u sve institucije gde borave mladi). NAPOR smatra da bi to doprinelo i uspehu građanskog i kod učenika i kod nastavnog kadra.

„UDRUŽENJA SE UGLAVNOM TEMOM GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA BAVE UKOLIKO DOBIJU PROJEKTI ZADATAK OD DONATORA DA SE BAVE TIME, ŠTO JE LOŠE, JER GRAĐANSKO OBRAZOVANJE I VASPI-TANJE PREDSTAVLJA SET VREDNOSTI ZA KOJE TREBA DA SE BORE SVI GRAĐANI“.

Za razliku od građanskog, **udruženja za mlade su se dosta bavila jačanjem učeničkog parlamenta na svom lokalnu, pa je bilo i organizovanja saradnje među učeničkim parlamentima ali osim u Leskovcu i Užicu nigde drugde**

takav jedan savez učeničkih parlamenata na lokalnom nivou trenutno ne postoji od lokacija koje je pokrilo ovo istraživanje. Postojalo je u Kragujevcu ali nije opstalo. Veliki broj predstavnika udruženja kažu da bez podrške grada odnosno opštine, ne može biti uspešno nešto što bi bilo gradski ili opštinski mehanizam savetovanja među predstavnicima učeničkih parlamenata svih škola na jednom lokalnu. A opet i ako se postigne to, udruženja ukazuju da postoji opasnost od politizacije takvog tela te da ni neki drugi participativni elementi koji su osnovniji strukturalni vid, ne funkcionišu pa bi ovo bilo nekako mimo logičke magtrice omladinske politike, svet za sebe. Problem sa jačanjem učeničkih parlamenata od strane udruženja jeste što su to često projektne aktivnosti, umesto programskih i samim tim ne prave trajnu promenu u školi.

Svi ispitanici su se složili da bi povezivanje učeničkih parlamenata na nacionalnom nivou bilo dobro. Predstavnici udruženja, mladi lideri iz neformalnih grupa mladih, kao i nekoliko koordinatora KZM se slažu da mora da postoji način da se to uradi uspešno. Iz toga sledi da bi bilo potrebno održati neki think tank sastanak koji bi dao predlog modela koji bi mogao da bude uspešan, naravno uz rezervu da ništa ne garantuje uspeh. Jedan od oblika jačanja učeničkih parlamenata moglo bi da bude međusobno povezivanje i savetovanje mladih, predstavnika parlamenata, kako bi se stvorila mreža vršnjačke podrške. Projektno gledano, iz ugla finansiranja, teško je dobiti sredstva da bi se radila podrška samo jednom učeničkom parlamentu jer ne bi imalo dovoljan uticaj na lokalnu zajednicu, te udruženja i KZM ne razmišljaju o drugačijoj podršci nego kroz razvoj mladih lidera i zaposlenih u školama što bi rezultiralo da oni posle u svojim školama unapređuju parlament, a ne da im to radi udruženje, jer na kraju dana ne može udruženje da vodi učenički parlament.

8. Zaključci i preporuke

Rezultati istraživanja ukazuju na potrebu daljeg unapređenja okruženja i okvira za učeničku participaciju.

Učenici

Akteri i Uloge

Na osnovu razgovora sa učenicima o ulogama i akterima, koji imaju najveći uticaj kada je reč o učeničkoj participaciji u školskom životu, nameće se zaključak da nedostaje razumevanja, komunikacije i saradnje između svih aktera na nivou jedne škole. Vrlo je upečatljivo da su učenici uglavnom neinformisani kada je reč o njihovim mogućnostima i pravima da participaciju obezbede. Većina učenika ne zna i ne koristi svoja prava kada je reč o formulisanju predloga i davanju mišljenja direktoru, odboru škole, u vezi sa vannastavnim aktivnostima, bezbednosti u školi, planu rada, pravilima ponašanja i drugim stvarima koje ih se tiču. Očigledno je da vlada velika pasivnost kod mnogih profesora, te uspešne saradnje sa učenicima, vannastavne aktivnosti u čijoj organizaciji i realizaciji učenici učestvuju, inicijative i različiti oblici učeničkog oragnizovanja uglavnom zavise od entuzijazma i napora pojedinaca, i nisu deo pravila i procedura samih škola.

Mehanizmi

Kada je reč o učeničkom parlamentu, zaključak je da, iako postoje motivisani i posvećeni pojedinci među učenicima, mora postojati edukacija na početku godine o tome zbog čega je ovo telo važno, kako funkcioniše i koje su sve mogućnosti učenika u okviru njega. Pored toga, trebalo bi da se uspostave osnovni kriterijumi koji se moraju ispuniti da bi učenik mogao da bude predstavnik svog odeljenja. Na primer, u saradnji sa organizacijama civilnog društva koje se bave obrazovanjem i imaju znanje i iskustvo kada je reč o učeničkom organizovanju, ili sa predstavnicima Unije srednjoškolaca Srbije ili sličnog udruženja, škole mogu da organizuju obuku u trajanju od jednog dana, gde bi se učenici koji su zainteresovani da budu predstavnici ode-

ljenja osnažili i edukovali o svojim pravima i odgovornostima kada je reč o funkcionisanju učeničkog parlamenta. Nakon prolaska kroz obuku, učenici bi mogli da polažu test i oni sa najboljim rezultatima bili bi izabrani kao predstavnici. Na taj način, osiguralo bi se da motivisani učenici, sa liderskim sposobnostima, vode parlament, čime bi se šanse za uspehom povećale. Podrška direktora i profesora i njihova uključenost u rad parlamenta takođe mora biti neizostavna. Učenici primećuju da profesori ne cene učenički parlament, kao i da o građanskom vaspitanju imaju mišljenje da je predmet koji je "nebitan, kao čas odeljenjske zajednice", odnosno da je "nevažan" i da je tu "jer se mora" pa samim tim ni oni nisu zainteresovani za učenički parlament kao ni za predmet građanskog vaspitanja. Najčešće se učenički parlament formira jer je tako propisano, učenici se uglavnom ne prijavljuju dobrovoljno, pa često profesor mora da odabere neke đake. Deo učenika koji jeste motivisan i svestan, sa liderskim potencijalima, brzo se razočara kada vidi da „šta god predložimo ne može" i onda i prestanu da budu aktivni već pro forme dolaze na sastanke parlamenta koji se retko održavaju, samo jednom u 3 meseca, nekada samo jedan po polugodištu. U većini škola učenički parlament najčešće odlučuje o sportskim dešavanjima, raznim proslavama, ponekad humanitarnim akcijama. Učenici treba da znaju svoja prava i mogućnosti u okviru ove institucije, koje ne sme da služi samo za odluke ovog tipa, već učenicima treba pre svega da omogućava demokratski način udruživanja radi zastupanja interesa svih učenika u školi, kao i učešće učenika u donošenju odluka koje se tiču njihovog položaja. Što se tiče omladinskih udruženja i neformalnih i formalnih grupa za mlade, iz razgovora sa učenicima o ovoj temu zaključuje se da su nedostatak kapaciteta, sredstava odnosno kontinuiteta u finansijskoj održivosti, loša i nedovoljna komunikacija sa učenicima glavni problemi omladinskih udruženja, koji ih demotiviraju da se uključe u njihov rad.

Nedostaje kontinuitet i programski pristup podsticaju participacije mladih. Učenički parlamentari uglavnom nemaju svoj prostor u školi u fizičkom smislu. Učenicima su nepoznati mehanizmi koji im garantuje prava iz sfere rada učeničkog parlamenta ili participacije u životu škole na neki drugi način. Dakle ukoliko ostali akteri u školi, uprkos propisima, ne žele da podržavaju participaciju učenika u školi ili lokalnoj zajednici, ne postoji mehanizam žalbe koji bi omogućio promenu stanja.

Profesori građanskog vaspitanja i stručni saradnici

Akteri i Uloge

Na osnovu razgovora sa profesorima i stručnim saradnicima, nameće se zaključak da u velikom broju škola postoji sličan model participacije učenika, koji podrazumeva učešće u predlaganju i donošenju odluka u vezi sa učeničkim parlamentom (u slučaju da je aktivan) proslavama, sportskim dešavanjima, ekskurzijama i drugim aktivnostima tog tipa. Kada je reč o strateškim dokumentima, školskim organima, pravilnicima, razvojnom planu itd, uticaj odnosno učešće učenika je nepostojeće. Profesori ih uglavnom ne informišu o njihovim pravima u okviru škole, pošto većina ne smatra sebe odgovornim za to. Neophodno je da se učenici informišu i edukuju o svim segmentima školskog života koji se njihovim aktivnostima pomoću kojih mogu da utiču na donošenje odluka u okviru tih segmenata, i o mehanizmima koji su im na raspolaganju. Sa strane škole i zaposlenih, mora postojati odgovornost i povratna informacija. Direktor, profesori ili stručni saradnici moraju da obezbede sprovođenje i koordinaciju informisanja i edukacije i da znaju kako da upravljaju učeničkim mišljenjima, predlozima i mogućnostima za ostvarljivost.

Mehanizmi

Profesori građanskog vaspitanja u veoma malom broju prepoznaju svoju ulogu u participaciji mladih u životu škole ili lokalne zajednice, ne vide sebe u ulozi nekoga ko doprinosi radu učenič-

kog parlamenta, najčešće su neinformisani o radu učeničkog parlamenta. Ostali profesori građansko i izborne predmete vide kao nevažne kao i učenički parlament, to im je nešto za šta kažu „Učenici su pretrpani obavezama, imaju previše časova, ne stižemo ni ovo što moramo”. Za učenički parlament neki profesori kažu da ne znaju šta radi i da ne bi znali da navedu šta je bila najbolja akcija učeničkog parlamenta, kako to sve zavisi od generacije do generacije (dakle ne vide svoju ulogu u tome). Zaključuje se da bi, pored edukacije učenika, trebalo da se organizuju obuke i za zaposlene u školi, u cilju povećanja participacije učenika, jer ukoliko se samo radi sa mladima nema dovoljno efekta. Retki su primeri saradnje između zaposlenih i učenika, kada je u pitanju učenički parlament.

Direktori

Akteri i Uloge

Direktori škola uglavnom samo deklarativno podržavaju rad učeničkih parlamenata i druge oblike participacije učenika u životu škole i lokalne zajednice, ali iz pasivne uloge, ne prepoznajući da treba da doprinesu na jedan aktivniji način. Nije dovoljno samo da „podržavam”, „tu sam uvek za njih”, „šta god mi traže, ako možemo mi odobrimo”, već je potrebno da aktivno promišljaju kako bi našli načine da podstaknu participaciju mladih u školi i lokalnoj zajednici.

Mehanizmi

Uprkos tome što direktori imaju pozitivan stav o nastavi građanskog vaspitanja, većina je pasivna kada je u pitanju unapređivanje kvaliteta nastave, odnosa između profesora, podsticanja demokratske kulture u školi i slično. Te stvari uglavnom prepuštaju profesorima, ne prepoznajući svoju ulogu pokretača. U većini slučajeva čak ni ne nadgledaju i nisu upućeni o tome šta se u okviru škole preduzima da bi se stvorilo podsticajno okruženje za učenike kada je reč o participaciji i funkcionisanju mehanizama koji to treba da obezbede. Kada je reč o nastavi građanskog vaspitanja, neophodno je da škola profesorima obezbedi odlazak na obuke i treninge kako bi unapredili svoje kompetencije,

kao i da uspostavi način praćenja i evaluacije stanja i progressa u vezi sa tim. Kada je u pitanju upućenost u rad učeničkog parlamenta, pozitivno je što su direktori uglavnom upućeni o radu i aktivnostima. Takav rezultat je, ili znak odlične saradnje ili znak da učenički parlament bez učešća direktora nema izvršni uticaj, već samo debatan i konsultativni. Takva praksa ne predstavlja kršenje zakona, jer je poslednjim izmenama zakonskih normi, učenički parlament izgubio deo svojih ovlašćenja, tj sveo se na konsultativnu odluku. Školska uprava proverava da li škola u svojim odlukama uzima u obzir mišljenje učeničkog parlamenta, dakle mora da se dobije mišljenje učenika o nekim pitanjima ali ne u smislu prava glasa, već kao mišljenje odnosno stav koji ne ulazi u brojanje glasova, nego se može i ne mora prihvatiti. Obavezno pribavljanje mišljenje učeničkog parlamenta takoreći. Preporuka je da se učenicima vrati pravo glasa u školskom odboru, ali da se revidiraju teme odnosno oblasti koje ih se direktno tiču i koje ih zanimaju, kako bi o tim stvarima imali pravo odlučivanja.

Omladinska udruženja, neformalne grupe mladih aktivista i Kancelarije za mlade

Akteri i Uloge

Omladinski radnici i udruženja mladih i za mlade su aktivni na veoma skromnom nivou, zahvaljujući volonterskom duhu i entuzijazmu, jer su raspoloživa finansijska sredstva programa za mlade jako skromna i neredovna. Uočljivo je da su sredstva donatora išla ili za javno zastupanje na višem političkom nivou ili za jako male i jednoratne inicijative srednjoškolaca.

Dodata vrednost istraživanja je bila uključenost mladih u sve faze projekta, od pisanja, preko realizacije, dakle i u organizacionim logističko-tehničkim delovima, do same analize i strukturiranja rezultata. Uključeni su bili ne samo mladi bliski nosiocu projekta, već i mladi iz gradova u kojima se realizovali istraživanje, pa tako je većina fokus grupa organizovana od strane samih učenika, uz mentorsku i supervizijsku podršku.

Kao pozitivni rezultat dobijeno je i dodatno razvijanje organizacionih i pregovaračkih veština mladih lidera među učenicima, a uspostavljeni su i prijateljski i saradnički odnosi koji su resurs za buduće aktivnosti u povećanju participacije učenika u školi i lokalnoj zajednici. Budući da je realizacija istraživanja tekla uz pridržavanje etičkog odnosa prema mladima, dolazilo je i do konfrontacije kako bi se zaštitio interes bezbednosti i dobrobiti mladih uključenih u realizaciju istraživanja. Dakle nije se bežalo od konflikata u realizaciji ali konflikata sa ciljem da zadrže istraživanje na etičkom kursu kao i da se ne zloupotrebljava participacija mladih u projektu.

Relevantni akteri u obrazovnom sistemu, od direktora, profesora i stručnih saradnika, do predstavnika nadležnih institucija i donosioca odluka ne preduzimaju, u dovoljnoj meri, aktivnu ulogu u unapređivanju postojećih mehanizama učeničke participacije. Pored toga, svest i informisanost učenika o njihovim pravima i mogućnostima koje ti mehanizmi pružaju, je nerazvijena, što dodatno doprinosi niskom nivou participacije u školama.

Imajući u vidu sve prethodno navedeno, na osnovu analize stanja participacije u opštinama i školama koje su učestvovala u istraživanju, identifikovano je 17 izazova u odnosu na ciljeve istraživanja i formulisane su preporuke koje mogu doprineti njihovom prevazilaženju u budućnosti.

MEHANIZMI		
Izazovi	Glavni nalazi istraživanja	Preporuke
Percipiranje građanskog vaspitanja kao manje važnog predmeta	<ul style="list-style-type: none"> učenici se šalje poruka da je građansko nebitno, jer je predmet izboran, opisno se ocenjuje i često ga predaje profesor nekog drugog predmeta uglavnom se odvija kao sedmi, poslednji čas na kraju dana, pa ga učenici često "gube" ostali profesori u školi često smatraju da učenike građansko dodatno opterećuje 	<ul style="list-style-type: none"> Potrebno je povećati svest o značaju predmeta građanskog vaspitanja u promovisanju i podsticanju participacije učenika, kao ključnog predmeta u okviru koga se učenici pripremaju i stiču veštine za život u demokratskom društvu. Kampanja promocije građanskog vaspitanja u cilju većeg upisa učenika na ovaj predmet bi bila jedno od mogućih načina.
Izborni status predmeta tokom čitavog školovanja	<ul style="list-style-type: none"> od svog uvođenja 2001/2002. godine predmet je izboran učenici moraju da biraju između verske nastave i građanskog, čime je stvorena atmosfera rivaliteta i međusobnog isključivanja oko 50% učenika ide na građansko, ali primetno je da poslednjih godina učenici više biraju versku nastavu na građansko, ali primetno je da poslednjih godina učenici više biraju versku nastavu 	<ul style="list-style-type: none"> Razmotriti uvođenje modela u kome će građansko obrazovanje i vaspitanje biti obavezno i dostupno svim učenicima. Modeli koji dobro funkcionišu u mnogim evropskim državama podrazumevaju uvođenje obaveznog predmeta predmeta u nekim razredima osnovne i srednje škole, pa bi tako građansko vaspitanje moglo da postane obavezno u 7. i 8. razredu osnovne i 1. i 2. srednje škole. Drugi model podrazumeva integrisanje tema građanskog obrazovanja u programe drugih nastavnih predmeta, što bi bilo primenljivo i u obrazovnom sistemu Srbije.
Neralizovanje volonterskih i aktivističkih akcija u okviru nastave	<ul style="list-style-type: none"> u nekim slučajevima profesori koriste predavački stil, što utiče na učeničku pasivnost i nezainteresovanost dešava se da učenici ne organizuju nikakve akcije, što je ranije bilo predviđeno programom 	<ul style="list-style-type: none"> Tokom školske godine uvesti praksu u okviru nastave građanskog vaspitanja. Učenici bi, pod mentorstvom profesora, mogli da volontiraju u lokalnom udruženju ili opštini.
Nastava neprilagodena potrebama učenika sa invaliditetom/intelektualnim smetnjama	<ul style="list-style-type: none"> često se dešava da se ne uzimaju obzir smetnje, potrebe i kapaciteti ove grupe učenika od strane profesora i škole što predstavlja diskriminaciju 	<ul style="list-style-type: none"> Uraditi priručnik koji će prilagoditi nastavu potrebama mladih sa intelektualnim smetnjama, kao i za potrebe mladih sa drugim oblicima invaliditeta kao što su slepi učenici, ili učenici koji ne čuju
Nedovoljno razvijeno znanje i veštine učenika o funkcionisanju i mogućnostima učeničkog parlamenta	<ul style="list-style-type: none"> često se za predstavnike parlamenta iz odeljenja prijavljuju učenici koji žele da izbegnu nastavu ili misle da će steći određene privilegije učenici uglavnom ne shvataju previše ozbiljno ovo telo, često ne dolaze na sastanke i slično nisu informisani o svim svojim pravima u okviru ovog tela 	<ul style="list-style-type: none"> Potrebno je pružiti veću podršku radu učeničkih parlamenata i obezbediti jačanje kapaciteta kako koordinatore učeničkih parlamenata, tako i mladih lidera među učenicima. Moguće je organizovati edukaciju u vidu jednodnevne obuke, za zainteresovane učenike, koji pretenduju da budu predstavnici svojih odeljenja na početku godine, u saradnji sa organizacijama civilnog društva.

<p>Neuviđanje potencijala nastave građanskog vaspitanja i učeničkog parlamenta u jačanju učeničke participacije</p>	<ul style="list-style-type: none"> • učenički parlamenti uglavnom nemaju veliki uticaj • na časovima građanskog se uglavnom ne priča o učeničkom parlamentu i njegovim mogućnostima. Profesori ne vidi svoju ulogu u edukaciji učenika kada je to u pitanju 	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je skrenuti pažnju direktora i drugih zaposlenih u školi o značaju i potencijalu nastave građanskog u obrazovanju učenika za aktivne građane i građanke, i shodno tome ravnopravnom tretmanu predmeta u školi. • Preporučuje se organizacija radionica/obuka o povezivanju građanskog vaspitanja sa učeničkim parlamentima.
<p>Nedostatak saradnje između škola i učeničkih parlamenata</p>	<ul style="list-style-type: none"> • škole uglavnom ne komuniciraju međusobno o zajedničkim aktivnostima i razmeni iskustava i primera pozitivne prakse. Učenički parlamenti nisu umreženi 	<ul style="list-style-type: none"> • Preporučuje se da se pokuša povezivanje učeničkih parlamenata na lokalnu, pri čemu svaka škola da delegira predstavničke na opštinski nivo, opštine na regionalni nivo i regionalni nivo na nacionalni nivo, bez vertikalne upravljačke strukture koja doprinosi nejednakosti među vršnjačkim liderima, zloupotrebi moći među mladima i slično. Sistemom delegiranja, dovelo bi se do toga da nacionalno predstavničko telo mladih ne mora da ima više od 30 do 60 mladih što je jednostavnije za organizaciju i upravljanje, povećava bezbednost i smanjuje troškove pa je samim tim održivije, omogućava da se mladi bolje upoznaju i povežu.
<p>Neinformisanost učenika o mehanizmima žalbe i nepostojanje mehanizma zaštite prava na participaciju u obrazovnom sistemu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • učenici često nisu znali da navedu kome bi se žalili u školi kada bi im prava bila ugrožena ili kršena • česta je situacija da učenički parlament postoji samo formalno, ali učenici ne osećaju da zaista imaju mogućnost da učestvuju u životu škole. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uvesti mehanizam zaštite prava na participaciju u obrazovnom sistemu. • Informisati učenike o dostupnim mehanizmima, pravilima i procedurama kada su njihova prava i položaj u pitanju.
AKTERI I ULOGE		
<p>Nekompetentnost profesora građanskog vaspitanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • većina profesora nije prošla kroz odgovarajuće obuke, kako bi realizovali nastavu • profesori građanskog vaspitanja često ne zadovoljavaju minimalan standard kvaliteta kada su stručne kompetencije u pitanju • ove činjenice puno utiču na slab kvalitet i efekte nastave 	<ul style="list-style-type: none"> • Utvrditi minimalni stepen obuka i znanja koji profesori građanskog vaspitanja moraju da ispunjavaju kako bi mogli da realizuju nastavu. • Moraju postojati jasno definisani standardi koje će škole poštovati i koji će odrediti ko može, a ko ne može da predaje ovaj predmet.
<p>Nerazvijena svest o značaju međupredmetnih kompetencija</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kod prosvetnih radnika, makar u ekspertskim krugovima postoji svest o značaju međupredmetnih kompetencija i timskog rada među profesorima u pripremi nastave, ali isto treba uspostaviti i kod učenika • učenici su prijavljivali slučajeve vršnjačkog nasilja koji dolaze kao posledica kompetitivne kulture u obrazovanju 	<ul style="list-style-type: none"> • Početi sa praksom timskog rada u školama (na časovima). Timski rad u učenju donosi bolje rezultate. Primer dobre prakse u tom pravcu postoji u Danskoj, u školama se praktikuje zajedničko učenje (videti: https://truth-theory.com/2019/11/07/in-denmark-empathy-is-taught-to-students-aged-6-to-16/)

<p>Neuključenost profesora i stručnih saradnika u rad učeničkog parlamenta i nedostatak podrške sa njihove strane</p>	<ul style="list-style-type: none"> profesori i stručni saradnici uglavnom nisu motivisani da se dublje uključuju u aktivnosti parlamenta često se sve svodi na deklarativnu podršku učenicima 	<ul style="list-style-type: none"> Trebalo bi edukovati i motivisati, pored koordinatora učeničkih parlamenata, i same nastavnike GV i članove stručnih službi u školi, da pružaju podršku radu učeničkog parlamenta. Inovacija bi bila i u priključivanju predstavnika udruženja za mlade i omladinskih grupa u taj program tako da se obezbedi da škola bude otvorena za saradnju sa lokalnom zajednicom.
<p>Neuviđanje potencijala saradnje škola sa organizacijama civilnog društva ili istaknutim pojedincima, aktivistima i slično</p>	<ul style="list-style-type: none"> retko se dešava da organizacije civilnog društva pružaju edukaciju ili druge vidove podrške učenicima i zaposlenima u školama 	<ul style="list-style-type: none"> Organizovanje gostujućih predavanja aktivista u školama. Udruženja bi mogla jednom mesečno da imaju otvorena vrata gde bi učenici mogli da dolaze i razgovaraju sa predstavnicima tih udruženja. Te aktivnosti bi mogao da inicira i organizuje učenički parlament zajedno sa profesorima građanskog vaspitanja.
<p>Učeničke aktivnosti se ne uzimaju u obzir ili su poslednje na listi kada je budžet škole u pitanju</p>	<ul style="list-style-type: none"> profesori i stručni saradnici uglavnom nisu motivisani da se dublje uključuju u aktivnosti parlamenta često se sve svodi na deklarativnu podršku učenicima 	<ul style="list-style-type: none"> Neophodno je da školski odbori previde i unesu u budžet, koji šalju na odobrenje donosiocima odluka, finansijska sredstva koje učenici mogu da koriste za svoje aktivnosti
<p>Nedovoljno razvijeni ili nepostojeći program razmenet</p>	<ul style="list-style-type: none"> u školama uglavnom nema prakse razmene učenika profesori su navodili da smatraju da bi takve razmene imale izuzetno pozitivan uticaj na učenike i njihovu svest o participaciji 	<ul style="list-style-type: none"> Škole treba da omoguće razmene učenika između škola i opština, kao i sa inostranstvom. Učeničke razmene iskustva i znanja i međusobno povezivanje doprinelo bi novim oblicima učenja, povećanoj društvenoj koheziji, razvoju socijalnih kompetencija
<p>Nizak nivo participacije mladih u lokalnim zajednicama</p>	<ul style="list-style-type: none"> učenici nisu zainteresovani za uključivanje u rad omladinskih udruženja ili formalnih i neformalnih grupa za mlade mali broj neformalnih grupa mladih 	<ul style="list-style-type: none"> S obzirom na pad participacije mladih u životu lokalnih zajednica, potreban je i program koji bi predvideo aktivnosti povećanja participacije mladih na lokalnom nivou u vidu stvaranja i razvoja neformalnih grupa mladih aktivista i mladih lidera.
<p>Nepostojanje posebnog prostora za učenički parlament</p>	<ul style="list-style-type: none"> učenici se žale da im nisu obezbeđeni osnovni uslovi za rad parlamenta 	<ul style="list-style-type: none"> Obezbediti fizički prostor u svakoj školi za učeničke parlamente
<p>Nizak nivo participacije mladih u lokalnim zajednicama</p>	<ul style="list-style-type: none"> učenici nisu zainteresovani za uključivanje u rad omladinskih udruženja ili formalnih i neformalnih grupa za mlade mali broj neformalnih grupa mladih 	<ul style="list-style-type: none"> Potrebno je podsticati donatorske projekte i programe koji bi podsticali saradnju različitih aktera iz obrazovnog sistema i lokalnih zajednica i bili zasnovani na njihovoj uključenosti i proaktivnosti. Potrebno je podsticati donatorske programe kroz koje bi se obezbeđivala tehnička podrška unapređenju mehanizama učeničke participacije.

